پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت

نووسینی : ئیڤیلین رِیید

پێشەکی و گۆڕینی : حەمە کەریم عارف

کەرکووك ٢٠٠٦

ناوی کتێب: پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت

بابەت: لێکۆڵینەوە

نووسینی : ئیڤیلین رِیید

وەرگێر : حەمە کەریم عارف

لەبلاۆکراوەکانی یەکێتی نووسەرانی کورد - لقی کەرکوك ژمارە - ٦٧

نەخشەسازیو بەرگ: محمد مهدی

سەرپەرشتی چاپ: محەمەد سەعید زەنگنە

چاپخانە: ئارابخا - کەرکوك

چاپی یەکەم - ٢٠٠٦

پێشەکییەکی پێویست

مەسەلەی چەوساندنەوەی ئافرەت لە مێژوودا لە ریزی پێشەوەی هەموو چەوساندنەوەیەکی دیدایە و رەنگە هیچ نەبێ بە زێدەرۆیی گەر بگوترێ لە رووی زەمەنییەوە بەر لە هەر چەوسانەوەیەکی دیکە هاتووە و یەکەمین چەوسانەوەیە لە مێژوودا. دیارە گەلێك هۆکار و فاکتەری کۆمەڵایەتی و ئابووری لە سیاقی رەوتی مێژوودا دەوریان لەم بوارەدا هەبووە... ئەوەتا (رجین برنو) ئەوە ساغ دەکاتەوە کە (پایەی ئافرەت لە کۆمەڵدا بە ئەندازەی زۆر بوونی پایە و دەسەڵاتی بورژوازی کەم دەبێتەوە واتە بورژوازی کاتێ کە لە پاڵ دەسەڵاتی ئابوریدا دەسەڵاتە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان بۆ خۆی دابین دەکات، پایەی ئافرەت تەواو دێتە خوارەوە...

بەم پێیە وەکو چۆن یەکەمین دابەشکردنی کار لە نێوان پیاو و ژن دا بووە، یەکەم چەوسانەوەش بەر ئافرەت کەوتووە و، چەوساندنەوەی ئافرەت دەکەوێتە پێش ئەو چەوساندنەوە چینایەتیەوە کە لەگەڵ سەرهەڵدانی کۆیلایەتیدا دەستی پێکرد، دەکەوێتە پێش ئەو چەوساندنەوە رەگەزی و

نەژادییانەوە کە لەگەڵ ئیمپریالییەتی ئەسینا و رۆمادا و پاشان لەگەڵ ئیمپریالەتی رۆژاواییدا سەریهەڵدا. ئەو چەوساندنەوەیەی کە ئەنگلز پێی وایە وێرای بەرهەمهێنانی کۆیلایەتی و مۆلکداری تایبەتی، سەرەتای ئەو قۆناغەشە کە تا رۆژگاری ئەمرۆ بەردەوامە و، هەر پێشکەوتنێك لەو رۆژەوە تا ئەمرۆ، لە هەمان کاتدا هەنگاوێکی رێژەیی بووە بۆ دواوە، چونکە خوشگوزەرانی و پێشکەوتنی خەڵکانێك لەسەر حەساوی عەزاب و سەرکوتکردنی خەڵکانێکی دیکە بووە.

کەواتە کارتی ئابووری یان ئەوزاری ئابووری بەدەست هەر کەس و لایەن و چینێکەوە بێ ئەو دەبێت بە خودانی دەسەڵاتی راستەقینە و بناغەی هەموو دەسەڵاتەکان لە سیاسییەوە بیگرە تا دەگاتە رۆشنبیریی لەسەر فاکتەری ئابووری رۆدەنرێت. دیارە فاکتەری ئابووری تا رۆژگاری ئەمرۆش لە هیچ شوێنێکی دنیادا بەدەست ئافرەت نییە، ئەگەر بەشێوەیەکی ریزپەڕ لە وڵاتێکدا، یان لە دنیادا رێژەیەکی زۆر کەمی ئافرەتی دەوڵەمەند هەبێ، ئەوا لە رووی کاریگەری ئابووری و سەرمایەدارییەوە لە نرخی نەبوودایە. لە باری ئاینییەوە، تەورات و پاشتر کڵێسای مەسیحی، لە کۆمەڵگەی باب سالاریدا سەریان هەڵدا و راوبۆچوونە پێشوەختەکانی ئەو کۆمەڵگەیەیان نواند و بەرجەستە کرد، هەزار و یەك بەڵگە و

بیانووی غەیبانیان بۆ پشتیوانی تیۆری کێماسی ئافرەت هێناوەتەوە. خۆ بەگوێرەی بۆچوونەکانی خاتوو (بنتاسیلغو) ئافرەت لە کۆمەڵگەی جولەکەدا بەتەواوەتی لە هەموو شتێك بێ بەش بووە... و سورە لەسەر ئەوەی کە کڵێسا دەوری زۆری لە بواری چەسپاندنی بونیادی نێر سالاری و باب سەروەری کۆمەڵگەدا دیتوە. خۆ لە ئاینی مەسیحیدا هەمیشە هەوڵدراوە ئەو حەقیقەتە بشاردرێتەوە کە مرۆڤایەتی لە کەماڵی خۆیدا مێ و نێرە: مێ و نێر بە جۆرێ ئاوێتەن کە لەیەکدی نایەنە جیابوونەوە... ئیدی دەیان حیکایەتیان داهێناوە کە ئافرەت تەنانەت لە دوای حەیواناتیشەوە دێت و زۆر جار پێی گوتراوە "دەرگای شەیتان" ئیدی لە سەردەمی قەدیس پولس–ەوە گلۆڵەی ئافرەت بەجارێ کەوتە لێژی و نەریت وتەقلیدێکی حاخامی زاڵمانەتر سەبارەت بە ئافرەت چەسپی و دەگوترا :" پیاو لە پێناوی ئافرەتدا نەخوڵقاوە، بەڵکو ژن لە پێناوی پیاودا خوڵقاوە" تاوەکو سەردەمی قەدیس تومای ئەکوینی کە بە قەناعەتەوە پێی لەسەر ئەوە دادەگرت کە "ئافرەت بە تەبیعەتی خۆی بندەستەی پیاوە، چونکە پیاو بە ئاوەزترە لە ژن." ئیدی گەلێك لەو داب و نەریت و بۆچوونانە کران بە تەوق و لە گەردنی ئافرەت خران و تا رۆژگاری ئەمڕۆش کەم و زۆر، راستەوخۆ یان نا راستەوخۆ

پێوەی دەناڵێنن و ئاین هێشاش هەر سورە لەسەر پشتیوانی کردنی کۆمەڵگەی باب سالاری کە زۆر بەزەقی مافی ئافرەتی تێدا پێشێل دەکرێ. بەهەرحاڵ کە لەگەڵ پەرەسەندنی ژیان و ئاڵۆزبوونی ژیاندا، ئایدولوجیا و ئاین هەندێ دەسەڵاتی کەم بووەوە، ئیدی پیاو لە دەرێی بازنەی ئایندا، بۆ بەڵگە دەگەڕان تا ئافرەت لە چوار دیواری ماڵەوە بهێڵینەوە، یان شەرعیەت بە لەماڵەوەمانی ئافرەت بدەن، ئیدی پەنا وەبەر زانستە سروشتییەکان برا و ئەوە سەلمێنرا کە مێ لە چۆلەکەوە تا مەیموون پاسەوانیی هێلانە دەکات و نێر راو دەکات، بەمجۆرە پاسەوانی ماڵ ئەرکی مێ یەو دیارە ئەمە بە تێپەڕبوونی رۆژگار بووە مایەی زاڵبوونی ئابووری بازاڕ بەسەر ئابووری و بژێوی ماڵەوە، ئەمەش کردیە کارێك کە دەور و رۆڵ و پایەی ئافرەت لە هەموو ئاستێکی ژیانی کۆمەڵایەتیدا پاشەکشەبکات. ئەمە تەنیا رووداوێکی ئابووری نەبوو، بەڵکو پەلوپۆی بۆ کایە سیاسی و رۆشنبیرییەکانیش هاویشت وئیدی جۆرە دابرانێك کەوتە نێوان کایەی ژیانی ماڵەوە و کایەی ژیانی سیاسییەوە.

بەهەرحاڵ رەگی هەموو دەسەڵاتێکی چینایەتی، رەگەزی، یان موڵکایەتی یان سیاسی دەچێتەوە سەر ئەو یەکەمین دەسەلاتەی کە پیاو بەسەر ژندا پەیدای کرد، دیارە لە هەر دەسەڵاتداری و زاڵییەکی دیکە قووڵتر و بەرینترە.. ئەمەش لە

هەموو سەردەم و لە گشت شارستانیەتەکاندا رەنگیداوەتەوە... بەهەر حاڵ هەرکە ئابووری بازار برەوی سەند و ئابووری ماڵەوە پاشەکشەی کرد ئیدی وەزعی ئافرەت خراپ بوو، کار گەییە رادەیەك ئافرەت لە چوار دیواری حەرەمسەراکاندا وە مێنێ و رێگە نەدرێ هیچ بەشدارییەك لە ژیانی ئابووری یان سیاسی یان رۆشنبیریی شار بکات... هەندێ حاڵەتی ریزپەڕی لێ دەربکرێ ئیدی ئەو رێسایەی سوقرات دایڕشت :" للرجال السیاسه و للنساء البیت"بوو بەرێسای باو و دەوری ئافرەت هاتە سەر منداڵ بوون و بەڕێوەبردنی جیهانێکی داخراو کە ماڵە... هەڵبەتە ئەو یاسا و رێسایانەی لە یونان و رۆمادا باو بوون و تا رۆژگاری ئەمڕۆکەش لە زۆر شوێندا راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ ماکیان دیارە و کاریان پێدەکرێ بەڵگەی زیندووی خراپی وەزعی ئافرەتە لەو دوو کۆمەڵگەیەدا!.. ئیدی لەگەڵ سەرهەڵدانی کشتوکاڵ و ئاژەڵداری و دۆزینەوەی نووسین و موڵکیەتی تایبەتی و دروستبوونی دەوڵەتدا ئیدی سیستەمی پیاو سالاری چەسپی و ئیدی موڵکیەتی تایبەتی، بەبۆچوونی هەندێ زانا و پسپۆری بواری ئابووری، رۆڵێکی یەجگار کاریگەری لە دروستبوونی کۆمەڵگە سەرەتاییەکاندا بینی. بۆ وێنە موڵکداری تایبەتی زەوی و زار، کۆیلەو کۆیلایەتی لەگەڵ خۆیدا هێنا، (کشتوکاڵ و

ئاژەڵداری کردیانە کارێك کە جۆرە سەقامگیرییەك لەسەر موڵکەکان چێ ببێ) زێدە خۆراك و کەڵەکبوونی ئەم زێدە خۆراکییە (کە لە لای خێڵە کۆچەرییەکان کە لەسەر شکار و میوە دەژیان، گەمە نەبوو) کردییە کارێك کە یەخسیری جەنگ وەکو کۆیلە بێگاری پێ بکرێت، ئیدی بەرزبوونەوەی ئاستی بەرهەمهێنان و دابەشبوونی کار بوونە هۆی ئەوەی بازرگانی و ئاڵ وێڵ زیاد ببێ و ئیدی پاراستنی ئەم سیستەمە پێویستی بە دەسەڵات و بەرگری هەبوو. ئیدی لەو رۆژەوە پەیوەندییەکی نەپچراوە لە نێوان موڵکداری و بەکارهێنانی زەبر و زەنگدا پەیدا بوو. واتە کە موڵك پەیدا بوو، دەبێ چەکیش پەیدا بێ بۆ بەرگریکردن لەو موڵکە و پاراستنی. واتە دەسەڵات و هێز، زادەی موڵکایەتییە.

بەم پێیە هاوکات لەگەڵ پەیدا بوونی موڵکیەتدا، پەیدابوونی دەوڵەت بوو بەزەرورت. تەنانەت دەسەڵاتی سیاسیش دەبێ پشت بە موڵکیەت ببەستێ و جۆرەکانی موڵکیەت بخاتە ژێر دەستی خۆیەوە، ئیدی ئەمە بەگوێرەی قۆناغە مێژووییەکان گۆڕاوە و تا گەییوەتە قۆناغی دەوڵەتی بورژوازی کە دەکاتە دەوڵەتی فرۆشیاران و خودان بانك و پیشەسازان، ئەوجا بەڕێوەبەرانی دەزگای دەوڵەت کە دەسەڵاتی خۆیان لە خودان سەروەت و سامانانەوە وەردەگرن.. جا لەم جۆرە سیستەمەدا

ژنانیش دەبن بە بەشێك لە موڵكی خودان موڵكان... ئیدی ئەم سیستەمە پیاو سالارییە هەزاران ساڵە بەردەوامە و مێژوو، مێژووی نێرە و بەو ئاسانییە جێی مێ ناکاتەوە، بۆیە بزاڤی ئافرەتان زۆر قورسە و تەنیا ئەوە نییە داوای گۆڕینی سیستەمی ئافرەت بکات، بەڵکو هەوڵێکی رەوا و دژوارە بۆ گۆڕینی هەر هەموو پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە رەگ و ریشەوە.کۆمەڵگەی ئەمڕۆی بەشەری، هەندێ حاڵەتی یەجگار کەمی لێ دەربکەی. کۆمەڵگەی پیاوە، هەزاران ساڵە پیاو دایمەزراندووە و پیاو رێبەری دەکات و بەشێوەیەکی گشتی لە پێناوی پیاودایە، واتە پیاو سالاری زاڵە بە سەر هەموو شتێکدا دیارە ئەم سیستەمە نێرینەیە سیستەمی هەڤڕەکییە و رەنگدانەوە و دەنگدانەوەی دیمەن و رواڵەت و دیاردەی زەبر و زەنگ و دەسەڵات و جەنگ و لەشکر و لەشکرکێشییە.

هەڵبەتە ئافرەت، بەپێی توانای خۆی بنەماکانی ئەم سیستەمەی مەحکوم کردووە و هەوڵی داوە بۆ گۆڕینی بەتایبەتی لە ساڵی ١٩٦٨وە. خەباتی ئافرەت هەم لەباری دایکایەتییەوەیە و هەم لە باری ژیانی شەخسی و کۆمەڵایەتییەوەیە. ئافرەت زیاتر روو بە رووی بێکاری دەبنەوە، لە پۆستە گرینگە ئابووری و کارگێڕی و سیاسییەکان مەحروم دەکرێن، تەنانەت لە ژیانی ژن و مێردایەتیشدا تەواو

سەربەخۆنین. بێگومان بەشداری پراتێکی ئافرەت لە هەموو پۆستە قیادییەکاندا دەسەڵات بەرەو ئیسانیەت دەبات و هەنگاوە بۆ بە مرۆڤانی کردنی دەسەڵات و هەموو کایەکانی دیکەی ژیان، دیارە ئەم گۆڕانە پێویستی بە گۆڕینی بونیاد و بنەما و زەینیەتە باوە پیاو سالارییەکانە، هەنگێ ئازاد کردنی ئافرەت دەبێ بە بەشێکی لە جیابوونەوە نەهاتووی پرۆسەی ئازادکردنی مرۆڤایەتی..کەواتە ئافرەت کلیلی کردنەوەی دەرگای بە مرۆڤانی بوونی دەسەڵاتە، تا زووتر هەموو مافێکی وەربگرێ ئەوەندە قازانجی تیرەی بەشەرە و زووتر دەگاتە ئاسودەیی.. فورییە دەڵێت:" پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی و گۆڕانکارییەکانی سەردەم بەندە بە پێشڤەچوونی ئافرەت بەرەو ئازادی.. فراوان بوونی دەستکە وتێن ئافرەت بنەما و بناغەی هەموو پەرەسەندنێکی کۆمەڵایەتییە." بێگومان جیاوازی نێوان پیاو و ئافرەت لەناو پرۆسەی مێژوودا دروستبووە، چونکە نە ئافرەت جەوهەری تایبەت بەخۆی هەیە و نە پیاو، ئافرەت لەناو مێژوودا قالبی خۆی وەردەگرێت و پیاویش هەمان شت. وەکو چۆن سیمون دی بوفوار دەڵێت: "مرۆڤ بە ئافرەتی لە دایك نابێ، بەڵکو پاشان ئەو قالبە وەردەگرێت" واتە مێژوو ئەو خانەبەندییە دروست دەکات و ئەم مێژووە، بە دوورخستنەوەی ئافرەت، لە باری مرۆڤانییەوە

هەژار بووە. چونكە لە باری مێژووییەوە شێوازی مالیجەی تایبەت بە ئافرەت سەبارەت بە هەموو مەسەلەكانی هەبووە: لە ژیانی ئابووری و كۆمەڵایەتییەوە بیگرە تا دەگاتە سیاسەت و رۆشنبیری و هونەر و زانست و باوەڕ. جا ئافرەت لە هیچ شوێنێكی دنیادا، وێرای ئەوەی بە هەندێ مافی خۆی گەییوە، پلە و پایەیەكی سیاسی یان كۆمەڵایەتی یان قیادی وەهای وەرنەگرتووە كە لەگەڵ ئەو دەوەرەدا بگونجێ كە لە بەرەڤانیدا گێڕاویەتی هەڵبەتە گومان لەوەدا نییە كە رادەی پێشكەوتنی هەر كۆمەڵگەیەك بەندە بەرادەی ئازادی ئافرەتەوە.. جا مەسەلەی ئافرەت، مەسەلەی ناسنامەی ئافرەتە وەكو بوونەوەرێكی مرۆڤانی، شۆڕشی ئافرەت لە بنەڕەتدا، دژی سیستەمی پیاو سالارییە، لە پێناوی سڕینەوەی هەر جۆرە چەوسانەوە و سەركوتكارییەكی چینایەتی و كۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووری و رۆشنبیرییە، دیارە وەكو پێشتر ئاماژەمان بۆ كرد یەكەمین چەوسانەوە و سەركوتكارییەك كە مێژووی تیرەی بەشەر پشتی پێ دەبەستێ. ئەو سەركوتكارییە بووە كە پیاو دژی ئافرەت بەكاری هێناوە... تا ئافرەت ناسنامەی مرۆڤانی خۆی بەدەست نەیەنێ، كۆمەڵگە ناتوانێ خۆی تازە بكاتەوە، خۆ تازە نەكردنەوەش، سەرەتای بۆگەن كردن و پاشان مەرگە.

رادەی رزگاری و ئازادبوونی ئافرەت پێوەر و پێوانەی رزگاری و ئازادییە بە شێوەیەكی گشتی... هەڵبەتە ئازادی ئافرەت و یەكسانی ئافرەت لەگەڵ پیاودا، مەحاڵە بێتە دی تا ئافرەت لە كاری كۆمەڵایەتی بەرهەمهێنەر بە دوور بێ و لە چوار دیواری ماڵەوە بخزێ و هەر خەریكی كاری ماڵ بێ. جا بۆ ئەوەی ئافرەت ئازاد بێ، دەبێ لە بەرهەمهێناندا بەشداری جدی بكات و كاری ماڵەوە زۆر بەكەمی مژ و لی بكات... بەهەرحاڵ تا ئافرەت ئازاد نەبێ پیاویش ناتوانێ ئازادبێ، بەڕاستی ئابروچونێكی گەورەیە بۆ پیاو، خۆ هەڵخەڵەتاندنێكی گەورەیە كە بە چاوی خۆی كۆیلەیەتی و كۆیلاندنی ئافرەت دەبینێ و خۆی بە ئازاد بزانێ" رادەی ئازادی هەر كۆمەڵێك بە رادەی ئازادی ئافرەتی ئەو كۆمەڵگەیە دەپیورێ و پێوانە دەكرێت... جا ئازادی ئافرەت هەر بەوە نابێ كە دەزگاكان بگۆڕدرێن، بەڵكو دەبێ سەر لە بەری پەیوەندییەكانی ژیان، پەیوەندی نێوان دەسەڵات و هاو ولاتی بگۆڕێ و خۆشەویستی ببێ بە ئایینی بێ سنووری هەر كەسێك.. بەداخەوە لە كۆمەڵگەی پیاو سالاریدا، زۆر جار و لە بوارێن سیاسی و ئابووری و رۆشنبیریی و دەسەڵاتداریدا ئافرەت رەپێش دەخرێت و دەكرێت بەرووكارێك بۆ شاردنەوەی دەسەڵاتی پیاو سالاری لە هەمان كاتدا جۆرە درێژەدانێكە بە سیستەمی دەسەڵاتی پیاو سالاری

و ئەو ئافرەتانەش لە بواری پراتیکی دا، لە پیاو پیاوانەتر داکۆکی لەو سیستەمە و پاراستنی ئەو سیستەمە دەکەن...

پێویستە کاژی پیرۆزی لە دەسەڵات فڕێ بدرێ و شەقڵی پیرۆزی پێوە نەهێڵرێ، هیچ شتێك لە مرۆڤ پیرۆزتر نییە و بایەخی هەر هەموو شتەکان بە مرۆڤەوەیە بۆیە دەبێ قاپی باغڵەمە بخرێنە خزمەتی مرۆڤەوە..

بۆیە بەبێ بەشداری تەواوی ئافرەت لە هەموو گایەکانی ژیان دا، ئاسۆی ئایندەی کۆمەڵگەی بەشەر، هیچ تروسکەیەکی نابێ.

سەرچاوەکان:

١. رمزية المرأة في الرواية العربية
ط ١ نيسان ١٩٨١ جورج طرابشي

٢. في سبيل ارتقاء المراة، روجية كارودي ت/ جلال مطرجي ط١/ ١٩٨٢ دار الاداب بيروت

٣. جغرافية الملذات/ الجنس في الجنة ابراهيم محمود ط١ ١٩٩٨.

٤. فصول عن المراة / هادي العلوي ط٢/ ٢٠٠٣ دار المديَ للثقافة و النشر

((١))

گەلێك لەو ئافرەتانەی کە لە بزووتنەوەی ئازادیی ئافرەتاندا کار دەکەن و ئاگایان لە کتێبی (١) "بنەمای خێزان، موڵکایەتی و دەوڵەت" ی ئەنگلز هەیە، باوەڕیان وایە کە سەرچاوەی ئەو

زوڵم و ستەمەی لە ئافرەتان دەکرێ دەگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵگەی چینایەتی. دیارە ئەوانە زۆر بەدروستی وشەی "رەگەز باڵایی"یان (٢) بۆ شرۆڤەکرن و روونکردنەوەی سیستەمی کۆمەڵگەی سەرمایەداری- دوا قۆناغی چینایەتی - بەکارهێناوە. چونکە ئەو سیستەمە لەگشت بوار و کاروبارەکانی ژیاندا، ئافرەتی جیاکردۆتەوە.

ئەوەی ئافرەتان لێی دڵنیانین ئەمەیە، کە ئاخۆ پێکهاتەی بەدەنی ئافرەت بۆتە هۆی هاتنە خوارەوەی پایەی کۆمەڵایەتی ئافرەت و وایکردووە بە رەگەزی پلە دوو بێتە ژماردن؟ ئەم دڵنیانەبوونە لە کۆمەڵگەی ژێر دەسەلاتی پیاودا تەواو بەجێیە و هۆکارەکانیشی ئاشکران، چونکە نەك هەر مێژوو لەلایەن ئەو کەسانەوە نووسراوە، کە ئەم بارودۆخەی ئێستەیان هێناوەتە ئاراوە و پیادەیان کردووە، بەڵکو سەر لەبەری زانستەکانیش لەژێر رکێفی ئەواندان. بۆیە لێرەدا هەردوو زانستی بایۆلۆژی و و ئەنترۆپۆلۆژی بایەخێکی زۆر مەزنیان لە بواری ناسینی ئافرەت و مێژووی ئافرەتاندا هەیە. ئەم دوو زانستە بەڕادەیەك خراونەتە خزمەتی پیاوەوە کە لە بری ئاشکرا کردنی حەقیقەتەکان، هەوڵی شاردنەوەیان دەدەن. سەیر دەکەین پڕ زیانترین بانگەشەی درۆزنانەی زانستی، دەربارەی یەکەم زانینی رەگەزی مێینە بە نێوی زانستی بایۆلۆژییەوە ئەنجام

دەدرێ. بەقسەی ئەم ئەفسانە سازانە، ئافرەتان بە حوکمی پێکهاتەی بەدەنی و ئەرکی دایکایەتییەوە، لەباری فیزیکییەوە لە پیاوان دواکەوتووترن. ئەوان، ئەم کێشەیە وا دەخەنە بەرچاو، کە بێ توانایی ئافرەت ئەنجامی قۆناغەکانی پێشووە. ئەنجامی ئەو ژیانە حەیوانییەیە کە ئافرەتی ناچارکردووە وابەستەی رەگەزی باڵا و زاڵی پیاو بێ. واتە تەبیعەت و سروشت بە مەسئول و بەرپرسی مەحکوم بوونی هەمیشەیی ئافرەت و سووك تەماشکردنی دەزانن. ئاشکرایە کە مێ و نێر لەباری پێکهاتەی فیزیکییەوە لێکدی جیاوازن، چونکە مێینە منداڵدانی هەیە و ئەمە هۆیەکە بۆ بە دایك بوون. ئەمە راستە، بەڵام هەرگیز تەبیعەت لەو زوڵمە مەسئول و بەرعۆدە نییە کە لە ئافرەت دەکرێ. ئەم زوڵمە، بێ چەند و چۆن زادە و بەرەنجامی ئەو بنەما کۆمەڵایەتی و یاساییانەیە کە لە کۆمەڵگەی چینایەتی پەتریارکیدا (٣) بەدەستی پیاو داڕێژراوە.

بەهیچ جۆرێ لە کۆمۆنە سەرەتاییەکانی کۆمەڵگە لە چین بەدەرەکاندا یان لە جیهانی گیانلەبەراندا بوونی نەبووە نییە.

ئەم شێواندنە مێژوویی- کۆمەڵایەتی و سروشتییە خۆی لە خۆیدا پاکانەیە بۆ ئەو کۆمەڵگایانەی کە لەسەر بناغەی جیاوازی رەگەز رۆنراوە. پەردەیەکە بۆ شاردنەوەی ئەو

زوڵمەی لە ئافرەت دەکریّ. هەڵبەتە مەبەست و ئامانجی ئەم بۆچوونە ئەوەیە کە: ئافرەت بۆچی لە پێناوی لابردنی ئەم بێدادییەدا خەبات بکات و بێهودە بەدووی هەڵلای یەکسانی بکەویّ. لە کاتێکدا سەر لەبەری گێروگرفت و کێشەکانی بۆ پێکهاتەی بەدەنی خۆی دەگەڕێتەوە ؟! بۆچی بەبێهودە هەوڵی گۆڕینی باری کۆمەڵایەتی خۆی بدات، لە کاتێکدا هەرگیز ناتوانیّ پێکهاتەی بەدەنی خۆی بگۆڕیّ؟! هەڵبەتە بەدرێژایی ساڵانی دوورودرێژ، لە بێشکەوە تاکو گۆڕ، ئەم بیرە لە گوێچکان ئاخنراوە، کە مەحاڵە ئافرەت لە چارەنووسی خۆی رزگار بیّ. بۆیە باشترین کاری ئافرەت ئەوەیە کە دان بەم راستییەدا بنیّ و بیّ چەند و چوون مل بداتە خەت و تەسلیم ببیّ، ئەوەی راستی بیّ چارەنووسی ئافرەت هەر ئەوەندە پەیوەندی بە پێکهاتەی بەدەنییەوە هەیە کە چارەنووسی پیاو پەیوەندی بە پێکهاتەی بەدەنی خۆیەوە هەیە. چونکە ئەگەر بڵێین ئافرەت تەنیا هۆیەکە بۆ زاوزیّ و منداڵ هێنان، ئەوا لەو حاڵەدا پیاویش دەکاتە ئەو ئەسپەی کە تایبەتە بۆ تۆم لێگرتن. ئەم مامەڵە و بۆچوونە، پایەی مرۆڤ تا رادەی حەیوانییەت دێنێتە خواریّ، مرۆڤ باڵاترین بوونەوەری جیهانە، چونکە ژمێژە خۆی لە کۆتی ژیانی حەیوانانە و مەرجە پێشوەختەکانی سروشت رزگار کردووە. جا بۆ تێگەیشتن لە

رەگەزی پیاو و ئافرەت با سەرەتا بێینە سەر لێکۆڵینەوەی جیاوازییەکانی مرۆڤ و گیانلەبەر، چونکە بەمە پایەی مرۆڤ وەکو بوونەوەرێکی تایبەتی، لە نێو سەر لەبەری گیانلەبەراندا بەدیار دەکەویّ.

((٢))

مرۆڤ، شای بوونەوەران:

لەو سەردەمەوە کە داروین بەبەڵگە رەگی مرۆڤی بردەوە سەر جۆرە مەیمونێکی باڵا، ئیدی گەلەك تۆژینەوە لەمەڕ لێکچوونی مرۆڤ و گیانلەبەر ئەنجامدراوە، بەڵام مەخابن کەمتر ئاوڕ لە

مەسەلەی جیاوازی نێوان مرۆڤ و باقی گیانلەبەران دراوەتەوە.مارکسیستەکان، زۆر بەدروستی سەرچاوەی ئەم شایستەییەی مرۆڤیان دەست نیشان کردووە و بەستویانەتەوە بە کارکردن و بەرهەمهێنانی پێداویستییەکانی ژیان. تیۆری کارو(٤) پەیوەندی بەرەچەڵەکی مرۆڤەوە، هەوەڵێن جار لەلایەن ئەنگلزەوە، لەگوتاری "دەوری کار لە گۆڕینی مەیموونەوە بۆ مرۆڤ" خرایە روو.

پێشەوایانی ئارکیۆلۆژی ئەنترۆپۆلۆژی وەکو: شروود و واشبۆرن(٥) ولیام هاولز (٦)، کۆت ئۆکلی و (٧) گوردن چایلد (٨) دروستکردنی هۆیەکانی بەرهەمهێنان بەپێوەری جیاوازیی نێوان مرۆڤ و گیانلەبەران دەزانن. زاشبورن لەم بارەیەوە دەڵێ :"رەوتی خەملێنی بەشەر و گەیشتنی بەم قۆناغەی ئەمڕۆی شارستانییەت، لەگەڵ دروستکردنی سادەترین هۆی کارکردندا سەری هەڵداوە و دەستی پێکردوە".(٩)

گۆردن چایلد- یش بەمجۆرە پشتیوانی لە تیۆرەکەی ئەنگلز دەکات :"ئارکیۆلۆژی پێش زایین، ئەوەمان نیشان دەدا کە چۆن مرۆڤی سەرەتایی بەهۆی کارەوە بووە بە بوونەوەرێکی باڵا، واتە بووە بە ئینسان".(١٠)

ئەوانەی کە بایەخێکی کەم بۆ کارکردن دادەنێن، دەڵێن مەیمونانی پەرسەندوو، سوود لە شتەکانی ناو سروشت وەکو

هۆیەك وەردەگرن. بۆیە بەم پێیە ناشێت کار و کارکردن وەکو فاکتەرێکی سەرەکی بۆ بە مرۆڤ بوون بژمێردرێ. هەرچەندە گیانلەبەرانی... گواندار سوود لە دەستی خۆ وەردەگرن و "دەشێت لەکاتی گرتن و دیل کردنیاندا گەلەك کاری دەستییان فێر بکرێ". بەڵام هیچ بوونەوەرێك جگە لە مرۆڤ توانای دروستکردنی هۆ و ئەوزارەکانی کارکردنی نییە. دابەشکردنی کار لەنێو گیانلەبەراندا نەبووە. هەروەها مانی هیچ بوونەوەرێك بەر لە مرۆڤ بەکاری سیستماتیکییەوە بەند نەبووە. ئەدمسون هبل (١١) پێی وایە :"ئەو دەستانەی کە میوەیان پێ لەدرەختان کردۆتەوە و ئەو بازوانەی کە خۆراکیان پێ گوێزراوەتەوە بۆ دەم، تەنیا هۆیەك بوون بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی مەیمونانی مرۆڤ ئاسا"(١٢). بەپێچەوانەوە، چارەنووسی مرۆڤ هێندە ئاوێتەی کارکردن بووە کە ئەگەر ئەم توانای بەرهەمهێنانە لەنێو ببرێ، ئەوا تیرەی بەشەر زوو بەزوو لەسەر زەمین دەسڕێتەوە. کار و کۆشش، رێگایەکی تازەی بۆمان و پێشکەوتنی جۆرە بوونەوەرێکی تایبەتی، واتە مرۆڤ فەراهەم کردووە. بۆیە ئەرکی ئێمە هەر ئەوە نییە هاوەرگەزی بەشەر "منداڵ" بەرهەم بێنین، بەڵکو پێداویستییەکانی ژیانیش بەرهەم دێنن. بایەخی بەرهەمهێنان و کارکردن بەئاشکرا لەو گۆڕانکاریانەدا دەبینرێ کە کار بەسەر پەیوەندییەکانی نێوان

مرۆڤ و سروشتیدا هێناوە. گیانلەبەران لە بنەڕەتدا کۆیلەی سروشتن و دەستە وەستانن بەرانبەر بەدەسەڵاتەکانی سروشت و ئەو ڕووداوانەی لە دەرێی کۆنترۆڵ و بەدەسەڵاتی گیانلەبەراندا ڕوو دەدەن. بەڵام مرۆڤ ئەم پەیوەندییەی ئاوەژوو کردۆتەوە. مرۆڤ لە ڕێگەی کارەوە، پەلاماری ناوجەرگەی سروشتی داوە و نەك هەر لە کۆنترۆڵ و دەسەڵاتی ڕاستەوخۆی سروشت خۆی دەرباز کردوە، بەڵکو بەسەر زۆر حوکمی پێشوەختەی سروشتیشدا زاڵ بووە و خستویەتییە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوە. دەتوانین بڵێین مێژووی گیانلەبەران پێشوەختە نووسراوە و لە دەرێی خۆیدا بەسەریا سەپێنراوە. بەڵام مرۆڤ بەدەستی خۆی مێژووی خۆی تۆمار دەکات.

مرۆڤ بەزەبری ڕامکردنی سروشت، زۆر پێداویستی نوێی هێنایە ئاراوە. ئەمەش بۆ خۆی جۆرە تایبەتمەندییەکە، کە لە جیهانی گیانلەبەراندا نابینرێ. لەکاتێکدا پێداویستییەکانی گیانلەبەران لە بازنەی پێداویستییە سروشتییەکانی وەك: خواردن و زاوزێ تێناپەڕێ، بەڵام مرۆڤ پێداویستی بێپایانی ئاڵۆزی بۆ خۆی هێناوەتە ئاراوە. بۆ وێنە پاش دروستکردنی تەوری بێدەسك، پێداویستی تەوری دەسکدار هاتە کایەوە، پاش هۆیە سەرەتاییەکانی زەوی کێڵان، پێداویستی گاسن هاتە ئاراوە. کاری تەشیرێسی گۆڕا بەکاری سەنعەتی چنینکاری، بەهەر

حاڵ، پێداویستی کردییە کارێك کە مرۆڤ دەستبەرداری کوختەکان ببێ و شان بداتە بەردروستکردنی کارگەی گەورە و تەلاری سەر لە هەور. هەر پێداویستی وایکرد مرۆڤ لە عەرەبانەی تریشقەوە بیر لە دروستکردنی سیستەمی گوێزانەوە و بارکێشی توندڕەوی وەك :" قیتار، ئۆتۆمبێل، فڕۆکە و کەشتی ئاسمانی" بکاتەوە، کە هەر هەمووی پاش شۆڕشی پیشەسازی هاتنە دی.

چەندین خواستی ڕۆشنبیری لە بوارەکانی :فێرکردن، پەروەردە، هونەر و زانستدا، هاوکات لەگەڵ چالاکییە تازەکانی مرۆڤدا لە چوارچێوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا هاتە ئاراوە، تەنانەت پێداویستییە سەرەتاییەکانی مرۆڤیش وەك: خۆراك و خواردن و پێداویستییە سێکسییەکانیش گۆڕانیان بەسەردا هاتووە و بەرەو چاکتر چوون. خۆراك و هەڵبژاردنی هاوسەر و منداڵبوونی مرۆڤ لە هی گیانلەبەران جیاوازە و مارکس گوتوویەتی:"برسێتی، هەر برسێتییە، بەڵام ئەو برسێتییەی کە بەپلە گۆشتێکی کوڵاو دەشکێ و بە چەقۆ و چەتاڵ دەخورێ، جیاوازە لەو برسێتییەی کە بە پارچە گۆشتێکی نەکوڵاو دەشکێ و بە چنك و ددان دەخورێ" (١٣).

مرۆڤ، شان بەشانی ئەو گۆڕانکاریانەی کە لە ژینگەی خۆیدا—لە سروشتی دەرەکی دا— ئەنجامی داوە، گۆڕانکارییەکی

داخیلیشی لە خودی خۆیدا ئەنجامداوە. بە درێژایی چەندین سەدەی دوا بەدوای یەك، قەڵافەت و رواڵەتی مرۆڤی توکنی هەڵگری گەلێك دیمەن و رواڵەتی تری مەیموونانە، گۆڕانی بەسەردا هات و لە هەموو ئەمانەش گرنگتر ئەوەیە کە خودی کۆمەڵایەتی بەرەبەرە جێگەی کاردانەوە ئاژەڵییەکانی مرۆڤی گرتەوە. تیرەی بەشەر ئەمڕۆکە، زۆربەی هەرە زۆری غەریزە ئاژەڵییەکانی خۆی لەدەست داوە و رەفتاری شارستانی و کۆمەڵایەتی گرتۆتە بەر (١٤). ئەم سوکە بەراوردە خێرایەی نێوان مرۆڤ و گیانلەبەران، هەر هەموو ئەو بۆچوون و تیۆرانە بەدرۆ دەخاتەوە کە گوایە مرۆڤیش جگە لە گیانلەبەرێکی فێڵاوی چیدی نییە. هەر چەندە مرۆڤ لەهێندێ رووەوە لە گیانلەبەران دەچێت، بەڵام خۆی لە پلە نزمەکانی ژیان و بوونی گیانلەبەرانە زۆر پتر باڵا بردوە. ئێمە بەهۆی چالاکی بەرهەمهێنان و هێز و توانا کۆمەڵایەتییەکانەوە. بە رادەیەك خۆمان گۆڕیوە، کە چیدی نابین بە کۆیلەی پێکهاتەی بایۆلۆژی خۆمان. واتە لەوە دەرچووین کە ئیدی پابەندی پێکهاتەی بەدەنی خۆمان بین. وەکو مارشال سالینز(١٥) دەڵێ :" ئازادبوونی کۆمەڵگەی مرۆڤ لە کۆنترۆڵ و دەسەڵاتی راستەوخۆی فاکتەرە بایۆلۆژییەکان، گۆڕانێکی فرە مەزن بوو.. ژیانی کۆمەڵایەتی مرۆڤ بەهۆی ئاستی هوشیاری مرۆڤەوە

دیاری دەکرێ، نەك بەهۆی پێکهاتەی بەدەنی مرۆڤەوە. ئەم خاڵە، (١٦) سەرەتای رەتکردنەوەی ئەو ئەفسانەیەیە کە دەڵێ :" پێکهاتەی بەدەنی ئافرەت، چارەنووسی ئافرەت دیاری دەکات" با ئێستاش بێینە سەر ئەوەی کە ئافرەت لەبەر رۆشنایی "تیۆری منداڵدان" (١٧) دا بخەینە بەر وردەبینی لێکۆڵینەوەوە.

((٣))

منداڵدان، فاکتەری نزمی رەگەزی مێینەیە :

بایۆلۆژی– یش وەکو ئەنترۆپۆلۆژی، زانستێکی تازەیە و بەر لێشاوی زۆر بەدلێکدانەوە و ئەنجامگیری سەرڤە سەرڤە و هەڵێنجانی هەڵە بووە. بەتایبەتی لەباری کۆمەڵایەتی– سیاسییەوە. ئەوەی کە مەسەلەی ناسینی رەگەزی مێینەی

ئالۆزاندوە، بوونی هێندێ زانای بایۆلۆژی و ئەنترۆپۆلۆژی کۆیلە و ئەڵقە لە گوێی ئایدۆلۆژیای بورواژییە. ئەوانە رایان وایە کە مادامەکێ ئافرەت منداڵدانی هەیە و ئەم منداڵدانەش تایبەتە بە منداڵ بوون، بۆیە ئافرەت هەرگیز ناتوانێ خۆی لە کۆنترۆڵی راستەوخۆی بەدەنی دەرباز بکات. ئەم تیۆرییەش، بەهەمان ئەندازەی تیۆری دەعبای پیاوەتی (١٨) بێ مەعنایە. هەردوو بۆچوونەکە سورن لەسەر ئەوەی کە ئامێری رەگەزی ئافرەت و پیاو توانای هەردوو رەگەزەکە دیاری دەکات. ئافرەت بەگەوج و گێل حسێب دەکرێ" چونکە کاری بەدەنی رێگەی پەرەسەندنی مێشك و بیر و بەهرەکانی دی لێدەگرێ و نایەڵێ بگاتە ئاستێکی باڵا و شایستە. بەڵام پیاو بەحوکمی ئامێری نێرینە دەتوانێ هۆش و بیرو و زیرەکی و باری کۆمەڵایەتی خۆی بەرەو باشتر پەروەردە بکات. دیارە هەردوو تیۆرییەکە ئەفسانەن و... هیچ...هیچ بنج و بناوانێکی زانستییان نییە.

ئەوی راستی بێ لەدنیای گیانلەبەراندا رەگەزی نێربێ توانایە نەك رەگەزی مێ. مێژوو پڕە لە بەڵگەی بنجبڕ، کە پیاوان لەپێناوی گەیشتن بە ئافرەت بە گژ یەکدیدا دەچن. هەرچەندە ئەم کارە زۆر جار دەخرێتە خانەی ئێرەییەوە، بەڵام ئەمە بە واتای ئارەزوو و خولیای گەیشتن بەیەك ئافرەت نییە. ئەمە خۆی لە خۆیدا غەریزەیەکی شەڕخوازییە و هەرگیزبەهەستی

ناسکی مرۆڤ دۆستانە و بەمەبەستی هەڵبژاردنی تاقە ئافرەتێك مشت و ماڵ نەکراوە. رەگەزی نێرینە بۆ پاراوکردنی غەریزەی نێرایەتی خۆی هەوڵدەدا بەزۆرترین ژمارەی ئافرەت بگات. نێرەی گیانلەبەران هێندێ جار لەبەر خاتری جووتبوون لەگەڵ مێینەدا و هەندێ جاریش تەنانەت بێ ئەم بیانوەش بەگژ یەکدیدا دەچن. وەکو "سالی زوکرمن" (١٩) دەڵێ :" گیانی شەڕخوازی گیانلەبەران لە وەرزی جوتبوون و خوێن جماندا بەزۆری بۆ نیشاندانی باڵادەستی مەرجە بەدەنییەکانە نەك لەبەر خاتری گیانلەبەرێکی مێ" (٢٠) هەر لەبەر ئەم خاسیەتە شەڕخوازییەیە، کە گیانلەبەرانی نێرە، بەزۆری بەتەنێ و دوور لەکۆمەڵی دەستەجەمی دەژین. گیانلەبەرە هەندێ پەرەسەندووەکان، لەبواری خۆراك و چالاکی سێکسیدا بەناچاری تەحەمولی یەکدی دەکەن. دیارە ئەم لایەنە لاوازەی رەگەزی نێر، لەبواری هاریکاریدا مەسەلەیەکی زۆر جدی بۆ پەیوەندییە گروپییەکانی نێو گیانلەبەران خوڵقاندووە. بەڵام لەرەگەزی مێدا، بەحوکمی بەهرەی دایکایەتی ئەم خاڵە لاوازە نابینرێ. دایکان لەگەڵ بێچووەکانیان کۆمەڵێك پێکدێنن. کە لەو کۆمەڵەدا پەیوەندی دایك و فەرزەند، زەمینەی گەشەکردنی بۆ دەرەخسێ. لەنێو هێندێ گیانلەبەری گوانداری وەکو شێردا، دایك و بێچوو بەکۆمەڵ و پێکەوە دەژین، کەچی

گیانلەبەری نێرە کە دەکەوێتە ئاستەنگەوە تەنیا لەپێناوی ژیان و مانی خۆیدا دەکەوێتە پەلامار و خۆپاراستن. بەڵام گیانلەبەری مێ بەحوکمی هەستی دایکایەتی بیر لەپاراستنی خۆی و لە هەمان کاتدا پاراستنی بێچووەکانیشی دەکاتەوە. زۆر نموونەی زیندوو هەن ئەوە ساغ دەکەنەوە کە گیانلەبەری مێ بەشێوەیەکی گشتی لە نێر بەهۆشترو زیرەکتر و وریاتر و بەتواناترە. راوچییان پێیان وایە کە گیانلەبەری مێیە، بە تایبەتی وەختێ لەگەڵ بێچووەکانیدا بێ زۆر دڕتر و وریاتر و بەپارێزترە. ئەم هوشیاری و زیرەکییە لەنێو هێندێ گیانلەبەری گواندارا پتر بەرچاو دەکەوێ، چونکە قۆناغی ئاوس بوون و ئاگاداری بێچوەکان درێژترە. "رابرت ئاردی"(٢١) ی لایەنگری سەر سەختی "پیاوبالاّیی"ش دان بەوەدا دەنێ کە : "هاوکات لەگەڵ بەرزبوونەوەی ئاستی گیانلەبەراندا، توانای رەگەزی مێینە بەرز دەبێتەوە". ئاڵۆزی فیکری لای گیانلەبەری نێرە مایەی پەیداکردنی گیانلەبەری مێیە"(٢٢) ڕابرت بریفالت (٢٣)=ش بەڕاشکاوی " گیانلەبەرانی نێرە بە گەوجتر لە گیانلەبەرانی مێیە" دەزانێ. ئەم بۆچوونانە ئەوە ساغ دەکەنەوە، کە "تیۆری منداڵدان" ئەو بناغە پتەوە نییە تا بەکەم زانینی ئافرەتی لەسەر رۆبنرێ. بەهەرحاڵ تەبیعەت و سروشت زێدە بایەخێکی بەڕەگەزی مێ داوە، چونکە هەر

رەگەزی مێیە مان و بەردەوامی بەبوونەوەران دەبەخشێ. خەسڵەتی منداڵبوون لەلای ئافرەت خۆی لەخۆیدا پایەیەکی تایبەتییە لە بواری خەباتی ماندا و هەر لەم رێگەیەشەوە مەیمونانی مرۆڤ ئاسا توانای ئەوەیان پەیداکرد لە رێگای کارەوە سنووری شێوەی ژیانی سروشتی ببەزێنن و و بەرەو شێوەی ژیانی ئینسانی هەڵکشێن. لە قۆناغی پەرەسەندنی مەیمون بۆ مرۆڤدا، گیانلەبەری مێیە رێبەرایەتی ئەم گۆڕانکارییەی کردووە، نەك گیانلەبەری نێرە، چونکە توانا و گیانی هاریکاری خەسڵەتی بێچو هەڵهێنان بناغەی سەرهەڵدان و پەیدابوونی شای بوونەوەران، واتە مرۆڤ بووە.(٢٤) بەمجۆرە تیرەی بەشەر لە رێگەی زاوزێوە، لەجیهانی ئاژەڵییەوە گەیشتە کۆمەڵگەی "داك سەروەری" و تەنێ لە قۆناغی چینایەتی "باب سەروەری" دا کە ملیۆنێك ساڵ پاش پەیدابوونی مرۆڤ هاتە ئاراوە، پایەی ئافرەت هاتۆتە خوارێ بۆ ئاستە حەیوانییەکە و بەهۆی لەدەستدانی بەها ئینسانییەکانییەوە لە مەیدانی ژیانی چالاکانەی کۆمەڵایەتیدا ناچاربووە ئەرکی دایکایەتی وە ئەستۆ بگرێ. لەو کۆمەڵگایانەدا کە لەسەر بنەمای موڵکایەتی تایبەتی و باڵا دەستی پیاو رۆنراوە، ئافرەت بەحوکمی ئەرکی دایکایەتی. لەسەروبەندی سەرهەڵدانی ئەو جۆرە کۆمەڵگایانەوە گیرۆدەی

کۆت و زنجیری ئەم زوڵم و ستەمە باوەی ئەمڕۆکە بووە. بەڵام ئەم هەلومەرجانەش دەستکردی مرۆڤن نەك دەستکردی سروشت. لایەنگرانی "تیۆری منداڵدان" دەیانەوێ لەم ڕێگەیەوە پایەی ئافرەت بێننە خوارێ و ئەوە بسەلمێنن کە سەروەری پیاو شتێکی هەمیشەیی بووە و هەرواش دەمێنێتەوە. دیارە ئەم ئەنجامگیرییە تەنیا لەڕێگەی شێواندنی زانستی بایۆلۆژیاوە و گۆڕینی بۆ ئەفسانەیەکی نازانستی، بەدەستدێت. لایەنگرانی "تیۆری منداڵدان " چەمکی کۆمەڵگەی باب سەروەری ئەمڕۆکە بەسەر جیهانی گیانلەبەرانیشدا تەعمیم دەکەن. لە خێزانی گیانلەبەریدا، هەروەکو خێزانی بەشەری، ڕەگەزی نێر بەگەورە و بەرعۆدەی دابینکردنی پێداویستییەکانی ژیان و پاراستنی ئافرەت و منداڵ دەزانن، بۆیە بە "ڕەگەزی باڵای لەقەڵەم دەدەن ئەم گیانلەبەرە قارەمانە بە "ڕەگەزی نێری زاڵ" لە قەڵەم دەدرێ. وەکو لەزۆر چیرۆك و حیکایەتاندا هاتووە. گیانلەبەری نێر ڕۆڵی مێرد و باب لە کۆمەڵگەی مرۆڤدا دەبینێ. سەیرترین وێنەی ئەم بۆچوونە ئەوەیە کە گیانلەبەری نێر وەکو شازادەیەکی بەتوانا بەرجەستەکراوە و ڕەگەزی مێ و کۆیلەی جۆراوجۆری مێینە دەوریان داوە و ژیان و چارەنووسیان لەدەستی ئەودایە. ئاخۆ چ حەقیقەتێك لە پشت پەردەی ئەم ئەفسانەیەوە خۆی مەڵاس

داوە؟!

((٤))

ڕەگەزی نێرینەی زاڵ لە نێوان حەقیقەت و ئەفسانەدا

لە سروشتدا دیاردەیەك بەنێوی "ڕەگەزی نێری زاڵ" هەیە. چونکە وەکو پێشتر ئاماژەم بۆ کرد، لەنێو گیانلەبەراندا، نێرەکان ڕقەبەرایەتییەکی یەکجار توند لەگەڵ یەکدیدا دەکەن.

رەگەزی نێر، لەبواری سێکسیدا ئەو پەڕی توانا وەکار دەخات بۆ بەزاندنی خەنیمەکەی تالەم ریگەیەوە بالآترین پایە بۆ خۆی دەستەبەر بکات. ئەو گیانلەبەرەی لەم رێگەیەوە زاڵ دەبێت هەوڵدەدا بۆ ماوەیەك ئەم پایەیەی خۆی بپارێزێ، تا نێرەیەکی بەهێزی تری لێ پەیدا دەبێت و بۆڕی دەدات. ئەو خاڵە سەرەکییەی کە لەبەر چاو ناگیرێ، یان دەشێوێنرێ ئەمەیە کە ئەم رقەبەرایەتییە تەنیا لەنێو نێرەکاندا ئەنجام دەدرێ. تەنانەت ئەو کاتانەش کە نێرەیەك خەنیمی خۆی دەبەزێنێ، یان لەنێوی دەبات، ئەمە نابێتە مایەی ئەوەی دەسەلأت بەسەر رەگەزی (مێ) دا یان کۆمەڵە (مێ) یەکدا بسەپێنێ. گیانلەبەری (مێ) یە لەوەیە تەنیا لەبەر خاتری ئاوسبوون و لێگرتن، نێرەیەکی بەهێز هەڵبژێرێ. دیارە ئەم هەڵبژاردنە لەگەڵ ئاوسبوونی مێیەکەدا ئیدی کۆتایی دێ. چونکە (مێ)یەکە لەو قۆناغەدا سەرگەرمی سکەکەی و نیگەرانی بێچوو هەڵهێنانی خۆی دەبێ.

گیانلەبەری مێیە، بێ گوێدان بەوەی کام نێرە زاڵە، پشت بەخۆی دەبەستێ و بەتەنیا خۆراکی خۆی پەیدا دەکات و بێ هاریکاری و کۆمەکی گیانلەبەری نێرە، پارێزگاری لەبێچووەکانی دەکات. واتا دەقا و دەق بەپێچەوانەی ئەو چیرۆکە منداڵانانەوە، کە زۆر جار لەلایەن پیاوانی بەناو زاناوە

دێنە نووسین. لە جیهانی گیانلەبەراندا شتێکی لەبابەتی باوکایەتی نییە. لەوەیە لەنێو هێندێ باڵندە و ماسیدا، نێرەکان بۆ پاراستنی هێلکەکانیان هاوکاری لەگەڵ مێیەکاندا بکەن. بەڵام ئەمە ناگاتە ئەو رادەیەی کە ئەمانە لە شێوەی یەك خێزاندا کۆبکاتەوە، بەڵکو جۆرە غەریزەیەکی مانە کە لەلایەن سروشتەوە داڕێژراوە. لەنێو زۆربەی بوونەوەراندا، بەتایبەتی لەنێو ئەو گواندارانەی کە مرۆڤیان لێ پەیدابووە، تەنیا دایکە کە ئەرکی منداڵ بوون و بارداری "سك پڕبوون" لە ئەستۆ دەگرێ. بریفالت دەڵێ :" گیانلەبەری پێگەیشتوو، نێر بێ یان مێ، خۆی بەرپرسی پاراستنی خۆی و پەیداکردنی پێداویستی رۆژانەی خۆیەتی". دایك نەبێ کە لەم حاڵە بەدەرەو خەمی دابینکردنی ئازووقە و خۆراکی بێچووەکانی خۆی دەخوات. بەشێوەیەکی گشتی، گیانلەبەری نێرە لەجیهانی گیانلەبەراندا ئەرکی باوکایەتی وەئەستۆ ناگرێ، چونکە ئەو گیانی کەللەڕەقی و شەڕخوازییەی کە تێیدایە لەم ئەرکەی دوور دەخاتەوە، تەنیا لە کۆمەڵگەی مرۆڤدا دەبینین کە نێرینە بەنێوی باوکەوە هاوکاری دایك دەکات، هەڵبەتە ئەم دیاردەیەش کاتێك پەیدابووە کە پیاوان خۆیان لە غەریزەی حەیوانی رزگار کردووە و بەرە بەرە خەسڵەتی مرۆڤانەیان وەرگرتووە. پیاوان لەمەیدانی ژیانی کۆمەڵایەتیدا توانیویانە

رەفتار و ئەتواری تازە هەڵبژێرن و ڕۆڵی باوکایەتی وەئەستۆ بگرن.

هەندێ جار دەگوترێ نێرینەی گیانلەبەران بەحوکمی کەللەڕەقی و شەڕخوازی خۆیان دەبن بەباشترین پارێزەرانی خێزانی حەیوانی خۆیان. دیارە ئەم گوتەیە ئەفسانەیە و چ بنج و بناوانێکی زانستی نییە. لەنێو هێندێ گواندارانی باڵادا، هێندێ لە گیانلەبەرانی نێرە بەکۆمەڵ ئێشکی مێیەکان و بێچووەکانیان دەگرن، تا لە کاتی خەتەرا ئاگاداریان بکەنەوە، بەڵام گیانلەبەرانی نێرە هەرگیز لە پێناوی پاراستنی ئەواندا نەجەنگیون و لە کاتی خەتەر و مەترسیدا تەنیا بەرگرییان لە خودی خۆیان کردووە و دەکەن. لە جیهانی گیانلەبەراندا، هەر گیانلەبەرێ بگری لە پێناوی پاراستنی خۆیدا یان دەجەنگێ یان هەڵدێ. تەنیا دایکان لەم یاسایە بەدەرن و لە پێناوی پاراستنی بێچووەکانیاندا دەجەنگن، بۆیە ئەو شتەی کە پێی دەگوترێ "خێزانی حەیوانی" جگە لە ئەرکی دایکایەتی چ شتێکی دی نییە و بەهیچ جۆرێ لە خێزانی کۆمەڵگەی "باب سەروەری" ئەمرۆکە ناچێت کە باب بەرپرسیاری پەیداکردنی خۆراك و پاراستنی ئافرەت و ماڵ و منداڵە. بەڵگەیەکی دیێ بۆ "پیاوباڵایی" دەهێنرێتەوە، ئەویش ئەوەیە کە لە نێو هەندێ گیانلەبەراندا– هەڵبەتە نەك لەنێو هەموویاندا– نێرەکان لە

مێیەکان گەورەترن و لەباری بەدەنی و ماسولکەوە بەتواناترن. دیارە بێ چەند و چۆن هۆی بەهێزی ماسولکە، دەگەڕێتەوە بۆ شەڕ و شۆڕی نێوان نێرەکان. هنری نیس (٢٥) لەم بارەیەوە دەڵێ :" تا گیانلەبەری نێرە گەورەتر بێ، پتر خۆراك دەخوات و بەهێز تر دەبێت و مێیەی زۆرتر دەخاتە ژێر رکێفی خۆیەوە"(٢٦).

ئەگەر ئەم بۆچوونە بەمەبەستی نیشاندانی باڵا دەستی نێر بەسەر (مێ) دا بێ، ئەوا بۆچوونێکی هەڵەیە، چونکە ئەم بۆچوونە باڵا دەستی نێرەی بەهێز بەسەر نێرەی بێ هێزدا نیشان دەدات. لەسروشتدا مێ رەگەزی نێر هەڵدەبژێرێ. گیانلەبەری مێ، نێرەیەك هەڵدەبژێرێ کە رەفتاری هێدی و باش بێ و ئاسوودەیی بە مێیەکە ببەخشێت. ئەوەی مایەی سەرنجە ئەمەیە کە کاتێك گیانلەبەری (مێ) یە لەکاری ئاشقێنی دەبێتەوە و قۆناغی بارداری و ئاوسبوون دەست پێدەکات. بەتەواوی لەلایەن نێرەکانەوە پشت گوێ دەخرێ. بۆیە ئەگەر گیانلەبەری مێیە بەڕەگەزێکی لاوازی پشتبەستوو بەڕەگەزی نێر لەقەڵەم بدەین، ئەوا هەڵەیەکی گەورە دەرهەق بەگیانلەبەران و جۆری رەفتاریان دەکەین، باڵابوونی رەگەزی نێر لە خێزاندا وەکو یەکەیەکی کۆمەڵایەتی بەشەر، بەهەزاران ساڵ پاش دەستپێکردنی مێژووی بەشەریەت، سەری هەڵداوە،

بەم پێیە دەبینین کە لەپێناوی شاردنەوەی ئەو زوڵمەی لە ئافرەت کراوە، زانستی بایۆلۆژی شێوێندراوە و سوودی ئاوەژوی لێوەرگیراوە.

((٥))

تیۆری راو فاکتەری هاتنە خوارەوەی پایەی ئافرەتە:

بەپێی ئەم تیۆرییە، دابەشکردنی کار لە کۆمۆنە

سەرەتاییەکاندا لە نێوان هەردوو رەگەزی نێر و مێدا بەمجۆرە باس دەکرێ و دەخرێتە روو:

پیاو، کاری راو و جەنگی وەئەستو گرتووە و ئافرەتیش کاری کۆکردنەوەی خۆراک و ئەنجامدانی کاری ئاسایی رۆژانەی لەئوردوگاکاندا لە ئەستۆ بووە، ئەم بۆچوونە ئەوە دەسەلمێنێ کە کاری پیاو بەسروشت کارێکی گرنگ بووە و کاری ئافرەت لە ئاستێکی نزمتر بووە، چونکە ئافرەتان بەحوکمی پێکهاتەی تایبەتی بەدەنیان ناچاربوون لەیەك شوێن نیشتەجێ بن و منداڵ پەروەردەبکەن.

ئەم بۆچوونە، ئاوەژووکردنی واقیعە. چونکە گرنگترین کار لە رێگەی ئافرەتانی نیشتەجێی ماڵانەوە ئەنجامدراوە نەك لە رێگەی راووشکاری پیاوانەوە. با جارێ بێینە سەر ئامادەکردن و دابین کردنی خۆراك کە گرنگترین و بنەڕەتیترین و کۆکترین پێداویستی مرۆڤە. بەڵێ، ئافرەتان پتەوترین رۆڵی کۆمەڵایەتییان لە ئەستۆدا بووە، کە بریتی بووە لە کۆکردنەوە و دابینکردنی خۆراك و ئازووقە لەو قۆناغەدا کە راووشکار هێشتا جارجارە و بەرێکەوت ئەنجام دەدرا و پیاوان زۆربەی کات بە دەستی بەتاڵ دەگەڕانەوە، کۆمەڵ بەو خۆراکە دەژیا کە لەلایەن ئافرەتانەوە کۆدەکرایەوە، ئافرەتان، وێڕای پەیداکردنی خۆراکی رۆژانە، ئەرکی پاشەکەوت کردنی

خۆراکیان بۆ ئایندەش دەستۆدا بووە. بەمجۆرە دەردەکەوێ کە بڕبڕەی پشتی کۆمۆنە سەرەتاییەکان، ئافرەت پێکی هێناوە. ئەمە تەنیا سەرەتاو دەستپێکردنی کاری ئافرەت بوو. پێویست ناکات لێرەدا بەدووی بەلگەی دیدا بگەڕێین بۆ سەلماندنی رۆڵی ئافرەت لەو جۆرە کۆمەلگایانەدا. وەختی پیاوان سەرگەرمی گەڕان بوون بەدووی گیانلەبەران و راووشکارەوە، ئافرەتان سەرگەرمی بەرهەمهێنانی وەك: چەرم، ئامان و قاپ و قاچاخ، پیشەی دەستی لە بوارە جیاکاندا بوون وەك: بەنایی، پزیشکگەری و پەرەپێدانی جۆرەکانی زانست. لەکاتێکدا هەوڵ و کۆششی ئافرەتان لەبواری زەوی کێڵاندا بە ئامێری سەرەتایی بەرە بەرە گۆڕا بۆ پەیدابوونی کشتوکاڵ. ئافرەتان لەلایەکی دییەوە بە رێگەی ماڵیکردنی گیانلەبەرانەوە گەیشتنە قۆناغی ماڵاتداری. ئەم پێشکەوتنە سەرەکییانە، نەك هەر پایەی شارستانیەتی دامەزراند، بەڵکو پیاوانیشی لەکۆت و زنجیری راووشکار ئازاد کرد و دەرفەتی بۆ رەخساندن کە بەرە بەرە بەشداری شێوە جۆراوجۆرەکانی بەرهەمهینان بکەن و لە ئەنجامدا دەسەڵات وەربگرن. کەواتە هەر ئافرەتان بوون کە وەکو یەکەمین زانایان، پەرستاران، مامۆستایان، ئاڵاهەلگرانی کەلەپووری رۆشنبیری و پیشەیی گرنگترین ئەرکیان لەدابەشکردنی کاری کۆمەڵایەتیدا لە ئەستۆ بووە نەك پیاوان.

گەورەترین هەڵەی ئەو کەسانەی کە کوێرانە لایەنگری لە رەگەزی نێرینە دەکەن، ئەوەیە کە سەر لەبەری ئەرکە قورسەکانی ئافرەتانی کۆمۆنە سەرەتاییەکان بەو کارە چکۆلانانە دەشوبهێنن کە لەماڵەوە ئەنجامدەدرێ.
لەو کۆمۆنە سەرەتاییانەدا، شتێ نەبووە بەنێوی خێزانەوە– بەومانا تەسکەی ئێستا– هەروەها چینێکی خۆشگوزەرانی دەسەڵاتدار لە ئارادا نەبووە تا رۆڵ و پایەی ئافرەت تا رادەی کۆیلایەتی و کارەکەری خێزان بێنێتە خوارێ ئافرەتانی کۆمۆنەسەرەتاییەکان سەروەرودەمڕاستی کۆمۆنەکان بوونە و نوێنەری یەکەمین کارگە و تاقیگە و مەڵبەندی پزیشکی و قوتابخانە و مەڵبەندە کۆمەڵایەتییەکانی دی بوونە. لەسەروبەندی داك سەروەریدا کاری دەستەجەمی ئەنجامداوە و هیچ جۆرە لێکچوونێك لەنێوان ئافرەتانی ئەو سەردەمە و نەوەکانی ئەمڕۆیاندا کە خزێنراونەتە کونجی ماڵان و دوور لەیەکدی دەژین، نییە.
مەبەست لەم قسانە ئەوە نیە، کە لە بایەخی کار و توانا و لێهاتوویی پیاوان لە بورای راووشکاردا کەم بکەنەوە، بەڵکو تەنیا بەمەبەستی بەرجەستەکردن و دیاریکردنی بایەخی راستەقینەی کاری پیاوانە لەو سەرو بەندەدا. لە راستیدا بەپێی ئەم تیۆرییە لنگە و قوچانە، نەك هەر کاری ئافرەت بەشتێکی

بێبایەخ خراوەتە روو، بەڵکو کاری پیاوانیش وەکو پێویست نەهاتۆتە هەڵسەنگاندن. گرنگترین تایبەتمەندێتی پیاو لە بواری راووشکار و خۆراك پەیداکردندا ئەوە نەبووە، کە توانا و کارامەیی و لێهاتوویی نیشانداوە، بەڵکو ئەو پێشکەوتنە چۆنییە بووە کە پیاوان لەچاو گیانلەبەراندا لەبواری هاریکاریکردنی یەکدیدا، بەدەستیان هێناوە.

زۆر ئاماژە بەوە کراوە کە راوکردنی گیانلەبەرانی گەورە و ترسناك پێویستی بەتوانا و کارامەیی پیاو هەبووە، ئەمە راستە، بەڵام ئەو مەسەلەیەی کە بایەخی زۆر مەزنی هەبووە و کەمتر ئاوڕی لێدراوەتەوە، ئەمەیە، کە پیاوان بۆ پێکهێنانی دەستەی راوچییان دەبوایە بەسەر سروشتی حەیوانانە و ئینکەبەرایەتی و تەنیایی و تاکڕەویدا زاڵ ببن. دەسەڵاتی پیاوانی راوچی بەسەر گیانلەبەراندا لەسەر ئەم بناغەیەڕۆنراوە، کە دەبوایە لە کاتی راووشکاردا بەهیچ جۆرێ یەکدی نەکوژن. دیارە ئەم پەیوەندییە ئینسانییە هەرگیز لە جیهانی گیانلەبەراندا نییە.

بۆیە پیاوان بۆ دابینکردنی خۆراك و ئازووقە سەرەتا فێری ئەوە بوون کە چۆن هاوکاری بکەن و پاشان زەمینەی راو هاتە ئاراوە و خۆشبوو. ئەم گۆڕانکارییە مەزنانە چۆن هاتنە ئاراوە؟ هەموو بەڵگەکان بوونی ئەم کۆمەڵگە سوسیالیستییە

دەسەلمێنن کە لەلایەن تیرەی دایکانەوە رۆنراوە و پیاوانیان وەکو برای هاو نەژاد لە دەوری یەکدی خڕکردۆتەوە. وەکو چۆن بریفالت بۆی چووە:" لە کۆمەڵگەی مرۆڤدا هەمیشە مەیلێك بۆ لێکدی حاڵی بوون و دابینکردنی پەیوەندی یەکسانی و برایەتی هەبووە و هەیە".

ئەم مەیلە لەنێو گیانلەبەراندا نابینرێ. بۆیە مرۆڤی سەرەتایی پێداویستی ئاسایش و دامرکاندنەوەی غەریزەی سێکس لە شەڕخوازی و ئینکەبەرایەتیدا نابینێ. گیانلەبەران، نزیکترین هاو رەگەز و تەنانەت لف و جووتی خۆشیان لەپێناوی خۆراکدا دەکوژن، لەکاتێکدا ئەندامانی کۆنترین گروپە کۆمەڵایەتییەکانی سەرەتای بەشەرییەت، ئامادە بوون برسێتی بکێشن، بەڵام خۆراکی خۆیان لەنێو هاوگروپەکانی خۆدا دابەش بکەن، بۆیە لەسەرەتاترین گروپی بەشەریدا ئەو جۆرە شەڕە لەسەر زەوتکردنی ژنێك روونادات(٢٧). تەنیا کۆمەڵگەیەکی سوسیالیستی بی چینایەتی دەیتوانی پێداویستییەکانی هەموو ئەندامانی کۆمەڵ لەسەر بناغەی یەکسانی دابین بکات و گیانی هاوکاری لەنێو ئەو خەڵکەدا بخوڵقێنێ کە جاران وەکو گیانلەبەران بەجیا و دوژمنانە دەژیان. لەو کۆمەڵگایانەدا، پیاوان و ئافرەتان بەپێی هەلومەرجی ئەو رۆژە کاریان بەسەر خۆدا دابەش دەکرد و پێشخستنی باری ئابووری و گوزەرانیان

لەبەر چاو دەگرت. زۆر نووسەر، رۆڵی ئافرەتیان بەبچووك و رۆڵی پیاویان بەگەورە لەو كۆمەڵگایانەدا خستۆتە روو. بۆ وێنە (گراهام كلارك)–ی (٢٨) ئاركیۆلۆژیست، ئافرەت بە بوونەوەێكی سووك دەزانێ، كە وەكو ئەژدادە مەیمونەكانی خۆیان، كاریان تەنیا كۆكردنەوەی خۆراك بووە. كەچی شكۆداری پیاوی راوچی بەیەكەمین نموونەی جەنگاوەری رەگەزی باڵا دەژمێرێ(٢٩). دیارە ئەم بۆچوونە لە دەمارگیرییەكی پیاوانە بەولاوە چیدی نییە.

ئەڵمان سەرڤێسی (٣٠)–ی ئەنترۆپۆلۆژیست، هەمان بۆچوونی سەرەوە بە جۆرێكی دی دەخاتە روو. ئەم پێی وایە پیاوان بە حوكمی توانا و چاپوكی پتریان، پیشەی راووشكاریان هەڵبژاردووە، ژنان بۆیە بەشداری راویان نەكردووە، چونكە پێكهاتەی بەدەنیان لاوازوسكیان پڕ بووە (٣١) هەڵبەت من ئەوە دەسەلمێنم كە تایبەتمەندێتی شەڕخوازی و خۆنواندن پیاوانی بەرەو راووشكار بردووە، بەڵام ئەو بۆچوونەی كە ئافرەتان لەبەر پێكهاتەی بەدەنی توانای راوكردنیان نەبووە، بەتەواوەتی رەتدەكەمەوە، هەر كەسێك سەرنجی رەفتاری گۆشتخواردن و گیانلەبەرانی راوی بدات بە ئاسانی نادروستی ئەم بۆچوونەی بۆ بەدیاردەكەوێ. چونكە رەگەزی مێ لەباری توانا و هێزەوە هیچی لە رەگەزی نێر كەمتر نییە. وەكو چۆن

هیچ لاوازییەكی بەدەنی لەنێوان شێر و شەپاڵ و نێر و مێی پڵنگدا نییە. لەلایەكی دییەوەهێندە بەسە ئاماژە بۆ ئەوە بكرێ كە زۆربەی ئەو كارانەی ئافرەتان ئەنجامیان داوە لەچاو پیشەی سەرەكی پیاواندا، واتە لەچاو راوكردندا، كردویەتێ كارێك كە ئافرەتان نەپەرژێنە سەر راووشكار.

لەكۆتاییدا دەڵێم "تیۆری راو" وەكو "تیۆری منداڵدان" كە هەردووكیان تەواوكەری یەكدین، بریتییە لە شێواندنی حەقیقەتی هەردوو زانستی ئەنترۆپۆلۆژی و بایۆلۆژی، بەمەبەستی بانگەشە دژ بە ئافرەتان و بەرجەستەكردنیان وەكو "رەگەزی پلە دوو"

((٦))

ئایا ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە بووە؟

لە سەردەمی سەرهەڵدانی بزاڤی ئازادی ئافرەتانەوە، هێندێ ئافرەتی نووسەر و تەنانەت ئەنترۆپۆلۆژیست–ش، لەژێر

کاریگەری هێندێ بۆچوونی نازانستیانەدا گەییوونەتە ئەنجامێکی پڕ لە نائومێدی، ئەو ئافرەتانە باوەڕیان وایە کە ئافرەت نەك هەر لە کۆمەڵی باب سەروەریدا، بەڵکو لە هەموو قۆناغەکانی مێژووی بەشەریەتدا هەر چەوساوە بووە. بەپێی ئەمجۆرە بیرانە، ئافرەتان نەك هەر لە کۆمەڵی باب سەروەریدا، جڵەویان بەدەست مێرد و باب بووە، بەڵکو لە کۆمۆنە سەرەتاییەکانیشدا، لەژێر رکێفی برا و خاڵوانی خۆدا بوون، ئێستاش لەجیهاندا هێندێ کۆمەڵی سەرەتایی هەن بەپێی ڕێبازی داك سەروەری دەژین. بەو کۆمەڵانە دەگوترێ کۆمەڵێ "داك رەچەڵەك"(*) چونکە دایکان لەو کۆمەڵانەدا رەوتی خزمایەتی دیاریدەکەن. بەڵام مەسەلەکە لەمە قوڵترە، چونکە لەم کۆمەڵگایانەدا وابەستەیی خێزان بەبابەوە، بە حاڵ گەشەی کردووە و پیاو، واتا مێرد، لەرێگەی ژنەوە دێتە ناسین نەك لە رێگەی پەیوەندی باب – فەرزەندییەوە.

واتە فەرزەندان وابەستەی دایك و خزمایەتی دایکن نەك وابەستی باب وباوان، ئەمیش ئەوە دەگەیەنێ کە منداڵ نەك هەر وابەستەی داك، بەڵکو وابەستەی خاڵوانیش بووە، لەم بابەتە کۆمەڵگانەدا، خاڵوان جێگەی بابیان بۆ خوارزا گرتۆتەوە. هەر لەبەر ئەمەیە کە هەندێ جار بەم کۆمەڵگانە دەگوترێ "کۆمەڵگەی خاڵ سەروەری"(٣٢) کە خۆی لە خۆیدا

نیشاندەری پەیوەندی نێوان خاڵ و خوارزایە. کۆمەڵگەی "داك رەچەڵەك" کە پاشماوەی قۆناغی داك سەروەرییە و، لەژێر گوشاری کۆمەڵگەی باب سەروەریدا گۆڕاوە، نیشانەی ئەوەیە، کە سیستەمی کۆمەڵگەی داك سەروەری باڵا دەستتر بووە. لە راستیدا وەختێ کە لە سەدەی رابردوودا زانستی ئەنترۆپۆلۆژی هاتە مەیدانێ، زۆربەی تیرە سەرەتاییەکانی(٣٣) سەر رووی زەمین گۆڕانیان بەسەردا هاتبوو، خێزانی دووکەسی واتە ئەوەی "مورگان" نێوی دەنێ "خێزانی دوو کەسی" (٣٤) لەم جۆرە کۆمەڵانەدا پەیدا بوو بوو.

بەڵام ئەو خێزانانە کە بەشێك بوون لە ژیانی دەستەجەمی کەسوکاری سیستەمی داك رەچەڵەك، بەئاشکرا جیاواز بوون لەو خێزانانەی کە لە سیستەمی باب سەروەری چینایەتیدا پەیدابوون. پیاوێك کە لە دەرێڕا دەهاتە نێو ئەو گروپە، وەکو مێردی ژن قبوڵ دەکرا. وێڕای ئەوەی کە مێردان لەپێناوی دابینکردنی خواردەمەنی بۆ ژن و منداڵیان، هاوکارییان دەگەڵ یەکیدا دەکرد. ئەوجاش هەر وەکو پاشکۆی خاڵوان حسێب کراون و لە راستیدا پایەیەکی غەیرە رەسمی ونزمیان هەبووە. خاڵوان، سەرپەرشتیار و شەریکی بنەڕەتی ئابووری منداڵی خوشك بوون. ئەنترۆپۆلۆژیستە مەیدانییەکان چارەسەری مەسەلەکان لە روانگەی مێژووەوە رەتدەکەنەوە، لە

لێکۆڵینەوەی ئەم تیرانەدا دووچاری جۆرە سەر لێشێوانێك دەبن. بۆ وێنە "مالانۆسکی (٣٥) لەو لێکۆڵینەوە مەیدانیانەیدا کە دەربارەی خەڵکی دورگەکانی "ترۆبریند"(٣٦)ی کردووە، بەم جۆرە بنەمای ماف دایکایەتی روون دەکاتەوە: ئێمە خەڵکی ترۆبریندمان لە شێوەی تیرەیەکدا بینی کە لەسەر بناغەی داك رەچەڵەکی دمەزرابوو. لەم سیستەمەدا هەر دایك حسێبە و هەموو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بەدایکەوە بەندە. ئافرەتانی تر و بریند رۆڵێکی دیاریان هەیە لەپەرە پێدان و بەرێوەبردنی ژیانی ئابووری و بۆنە کۆمەڵایەتی و جادوگەری و تەنانەت بەرێوەبردنی تیرەشدا"(**) بەڵام چونکە ئەمانە بناغەیەکی پتەویان لەبواری پێکهێنانی خێزانی دوو کەسیدا هەیە، بۆیە مالانوسکی نەیتوانیوە مەسەلەی باب لەنێو ئەم تیرەیەدا ساغ بکاتەوە و وشەیەکی پڕ بەپێستی مانای وشەی باب بدۆزرێتەوە. بەپێی گوتەی خودی خەڵکی ئەو دورگانە وشەی "تاما"(٣٧) کە مالانوسکی هەولێدا بە هاو واتای وشەی "باب" لەقەڵەم بدات، واتای "مێردی دایك" دەگرێتەوە و مانای باب ناگەیەنێ و بگرە لە هەندێ کاتدا واتای "غەوارە" و "بێگانەش" دەگەیەنێ. واتە ئەو پیاوە بێگانەیەی کە وەکو مێردی ژن نێودەبرێ و هێشتا پایەی باوکی نەدراوەتێ، لەراستیدا خاڵوان ئەرکی "باوکایەتی" دەستۆ دەگرن.

مالانوسکی دەڵێ:

"پایەی کۆمەلایەتی لەرێکەی دایکەوە بەهۆی خاڵەوە بەمنداڵی خوشك دەسپێردرێ. ئەم جۆرە پێکهاتەی تیرەیە کە بە ئاشکرا لایەنی "داك رەچەڵەکی" پێوە دیارە. بایەخێکی یەکجار گەورەی هەیە و ئەوە نیشاندەدا کە ئەندامانی ئەو جۆرە تیرەیە، لە رێگەی خزمایەتی، هەستی لێکچوو، بەرژەوەندی هاوبەش و خوێنەوە پێکەوە گرێدراون.

لەم جۆرە تیرانەدا تەنانەت ئەوانەی کە لە رێگەی ژن و ژنخوازییەوە پەیوەندی باب و فەرزەندییان پەیدا کردووە" بەتەواوەتی کەنار دەخرێن و فەرامۆش دەکرێن"(٣٨) ئەوەی مالانوسکی لەمجۆرە پێوەندییەدا نێوی کاریگەری "دولایەنە"(٣٩) ی لێدەنێ هەمان کاریگەری ژن و ژنخوازییە لە سیستەمی کۆمەڵگەی داك رەچەڵەکیدا. لەمجۆرە کۆمەڵانەدا فەرزندان چاویان لە دوو پیاوە کە بە داکیانەوە وابەستەن یەکێکیان خاڵ و ئەویتریان مێردی دایکە، مالانوسکی بۆیە ناتوانێ بەباشی دەرەقەتی دەستنیشانکردنی ئەم مەسەلەیە بێت، چونکە تیرەکانی ترۆبریند، نوێنەری کۆمەڵگەی داك رەچەڵەکن لەقۆناغی راگوزاریدا بەرەو کۆمەڵگەی "باب رەچەڵەك"(٤٠).

سەر ئامەدانی ئەنترۆپۆلۆژی لە سەدەی رابردوودا، مامەڵەیان

لەتەك زۆر نموونەی کۆمەڵگەی داك رەچەڵەکی رەوتەنی "انتقالی" بەرەو کۆمەڵگەی باب رەچەڵەك و پاشان بەرەو کۆمەڵگەی باب سەروەری، کردووە، وەکو چۆن سیدنی هارتلید (٤١) لەم رووەوە و بەپێی ئەزموونە مەیدانییەکانی خۆی دەڵێ "دەسەلاتی کۆمەڵگەی باب سەروەری کە بەرە بەرە بۆتە هۆی بڕینەوە و تالانکردنی مافی ئافرەت لە هەموو جیهاندا، لە هەموو شوێنێکدا پاش قۆناغی راگوزاری "انتقالی" کۆمەڵگەی داك رەچەڵەك، سەقامگیر بووە".(٤٢)پایەی ئافرەتان لەم کۆمەڵگە راگوزاریانەدا بەنزیکە وەکو خۆی ماوەتەوە و سەربەخۆیی ئابووری و رێزی کۆمەڵایەتی خۆیان هەبووە. بەلام لە هەندێ ناوچەی دیدا، بەتایبەتی لە نێو ئەو کۆمەلانەدا کەپەوەندی چینایەتی سیستەمی باب سەروەری لەسەر بنەمای ئابوورییەکی گەشە نەکردوو زاڵبووە، ئافرەتان وەکو دەستە خوشکەکانی ئەمڕۆیان، پایەیەکی نزمیان هەبووە و لەژێر ستەمی باب و مێرد و براکانیاندا ژیاون.

کیشوەری ئوسترالیا نموونەیەکی گەش و زندوی پایەی نزم و سوکی ئافرەتە لە کۆمەڵگە سەرەتاییەکاندا. بەلام بەبۆچوونی "سپنسەر"(٤٣) و "گلین" (٤٤) کە گەورەترین سەرچاوەن دەربارەی تیرە سەرەکییەکانی ئوسترالیا، جیاوازییەکی قووڵ لەنێوان دەورانی کۆن و وەزعوحاڵی ئەمڕۆی ئافرەتان لەنێو

ئەو تیرانەدا بەرچاو دەکەوێ. ئەوان پێیان وایە کە ئافرەتان لەم ناوچانەدا لە کۆندا پایەیەکی گەلەك بەرزتریان هەبووە و لە چاو ئەم سەردەمانەی دواییدا.(٤٥)

رابرت بریفالت پوختەی ئەم مەبەستانە، ولێکۆڵینەوەکانی دی بەمجۆرە دەردەبڕێ "بەشێوەیەکی گشتی کۆمەڵگەی باب سەروەری رۆنراو لەسەر بناغەی سەر دەستی پیاو و بندەستی ئافرەت، نیشانەی ئەو گۆڕانکارییە نەزۆر دورانەیە کە جێی بەپلە و پایەی بەرز و پڕ رێز و حورمەت و شکۆداری جارانی ئافرەت لەقکردووە". هەروەها دەڵێ:".. خەڵکی ئەسڵی ئوسترالیا نەك هەر بەنەژادی سەرەتایی، بەڵکو لەزۆر رووەوە بەنەژادی سوك و نزم حسێب دەکرێن. بۆیە وەختێ پیاو دەبێت بە بالا دەست و دەسەلاتی راستەقینە وەردەگرێ، بەتوندترین شێوە خۆی دەنوێنێ و دەردەکەوێ.(٤٦) دیارە ئەم مەسەلەیەش جێی سەرسوڕمان نییە بۆ کیشوەرێك کە لە ماوەی سەدەیەکدا سپی پێستان روویان تێکردووە و بەهۆی نەخۆشی و کۆمەڵێك گیروگرفتی دییەوە کۆمەڵگەیەکی ٥٠٠ هەزار کەسی قڕی تێکەوتووە و بووە بە کۆمەڵگەیەکی پەنجا هەزار کەسی. هاوکات لەگەڵ ئەم حاڵەتەدا هەندێ ناوچەی دی هەیە کە داك سەروەری تێدا وەکو خۆی ماوەتەوە و چ شتێك لەگۆڕێ نییە بەنێوی هاتنەخوارەوەی پایەی ئافرەت یان پیاو.

ئەمجۆرە نموونەیە لەنێو سورپێستەکانی ئەمریکای باکووردا دەبینرێ، کە تا ئەو کاتەی خەڵکی شارستانی ئەورووپا بەویسکی و تفەنگەوە پەلاماریان نەدابوون، چ شتێك نەبوو بەنێوی سەردەستی پیاوان و بندەستی ئافرەت. بریفالت، گوتەی کابرایەکی رۆحانی مەزهەبی بەنێوی "لافی تو"وە (٤٧) بەمجۆرە نەقڵ دەکات:"سەردەستی ئافرەت حەقیقەتێکە ئاو لێڵ ناکات، هەر ئافرەت کۆکی و تەبایی لەنێو تیرەکاندا پیادە کردووە، رەسەنایەتی خوێن و سەجەلەی نەوەکان و سیستەمی زاوزێ و خێزان پارستنیان دەستۆ گرتووە. دەسەڵاتی راستەقینە هی ئەوانە. هەڵبژاردنی شوێنی تیرە، هەڵبژاردنی مەزرا و کێڵگە و موڵکایەتی بەروبووم بەدەستی ئەوانە، ئەوان هەوێنی راوێژ و تەگبیر و دادپەروەری بێ چەند و چۆنی شەڕ و ئاشتین".(٤٨)

بەپێی گوتەی "ئەلکساندرگۆلد"(٤٩) دەسەڵاتی ئافرەت لەهەڵبژاردنی سەرانی تیرەدا، رەتکردنەوەی نەبووە. چالاکی سەرانی تیرە، بەتایبەتی لە بوارە جەنگییەکاندا لەلایەن ئافرەتانی دەمڕاست و هوشیارەوە چاودێری کراوە و ئامۆژگاری و رێنوێنی سەرانیان کردووە. خۆ ئەگەر ئاکامی کاروکردەوەی سەرانی تیرە جێگەی رەزامەندی نەبوایە، ئەوا ئەنجوومەنی ئافرەتانی دەمڕاست دژی دەوەستا و

لەسەرۆکایەتی لایان دەبرد. لە سەردەمی کۆنفدراسی ئیراکیوس دا، (٥٠) ئافرەتان هەم لە هەڵبژاردندا و هەم لە لابردنی سەران و خاوەن پلە و پایەکانی دیدا دەسەڵاتیان لە پیاوان پتر بووە. جڵەوی رای گشتی زیاتر بەدەستی ئافرەتانی تیرە بووە تا پیاوان زۆربەی شەڕەکان دەبوایە لەپێشدا ئەنجوومەنی دەمڕاستانی ئافرەتان تەئیدی بکردایە.(٥١) دەسەڵاتی راستەقینەی ئافرەتان لێرەوە بەدیاردەکەوێ کەزۆربەی هەرە زۆری قەواڵەکانی "سند" گواستنەوەی موڵکایەتی زەوی لە حکومەتی ئیستعمارییەکاندا بەئیمزای ئافرەتان ئەنجامدراوە.

یەکێك لە ناکۆکییە هەرە سەرنج راکێشەکانی نێوان پیاوانی ئیراکوس و پیاوانی سپی پێست لە رووی جۆری بیرکردنەوەیان سەربارەت بەئافرەت، لەکتێبەکەی (برفالت)دا تۆمارکراوە، یەکێك بەنێوی "پیترخوب"، لە نامەیەکیدا بۆ "کلینتن"ی (٥٢) فەرماندە، کە خۆی لە خۆیدا نیشانەی رێزداری ئافرەتە لەلای سورپێستەکان، دەڵێ:

برادەرینە، ئەژدادی ئێمە، سەرپێچی کردنیان لە ئەنجوومەنی ئافرەتان و بەتایبەتی ئافرەتانی فەرماندە، بە گەورەترین خەتا دەزانی، ئەوان ئەو سەروەرانەیان "ئافرەتان" بەخودان و گەورەی سەرزەمین زانیوە و ئەوپەڕی رێزیان گرتوون. ئەژدادی

ئێمە دەڵێن: جگە لە ئافرەت کێ ئێمەی هێناوەتە ئاراوە؟ جگە لە ئافرەت کێ زەوی کێڵاوە و چاندووە، ئاگری کردۆتەوە و مەنجەڵە خۆراکی ئامادەکردووە؟

برادەرینە، ئافرەتانی ئێمە نیگەرانن.. داخوازییان ئەوەیە هەمان ڕێزی سەردەمی ئەژدادمانیان لێبنرێ. روح و گیانی گەورە ئەوانی هێناوەتە ئاراوە. ئافرەتانی فەرماندە ئاواتەخوزان کە هەمان ئازادی سەردەمی باب و باپیرانمانیان بدرێتێ کە قسەی خۆ بکەن. چونکە هەر ئەوان ژیان و بوونی تیرەن.(٥٣)

بریفالت، لە شوێنێکی دیدا ئەم قسەیەی "راك هیل"(٥٤) نەقڵ دەکات: ئافرەتان چۆن توانیویانە قەناعەت بەنەوەیەکی یاسا نەناسی کێوی بکەن کە ملکەچ و گوێڕایەڵی فەرمانڕەوایی تەواوەتی ئافرەتان بن؟ نەوە و نە تیرەیەك کە تەنانەت بە نابە دڵییەوە گوێڕایەڵی سەرانی تیرەکانی خۆیان دەکرد؟!

ئەم مەسەلەیە لێکۆڵینەوەی زۆر هەڵدەگرێ و (٥٥) زۆر زەحمەتە ئەم بەڵگەنامەیە ئەو قەناعەتەمان لا دروست بکات، کە "ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە و زۆرلێکراو" بووە. ئەم حەقیقەتەش کە ئافرەت لەهەندێ ناوچەی سەرەتاییدا بەئەندازەی خوشکانی سایەی کۆمەڵگەی باب سەروەری کۆمەڵگەی شارستانیانەی ئەمڕۆ دەچەوسێنرێتەوە، دیسان

ئەوە ناسەلمێنێ کە ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە بووە، تاقە شتێك کە لەم مەیدانەدا دێتە سەلماندن ئەوەیە کە لە هەندێ ناوچەدا، نەك لە هەموو ناوچەیەکدا پایەی خاڵوان لەگەڵ هاتنە خوارەوەی، پایەی دایك و خوشکدا لەنێو ئەم تیرانەدا دابەزیوە وهاتۆتە خوارەوە. لەگەڵ ئەمەشدا هەندێ لەو خاڵوانانە هێندەیان زوڵم لە ئافرەتان کردووە کە کتومت نموونەی پیاوی ئەمڕۆی دنیا بوونە.

بەڵام لە روانگەی مێژووییەوە، بەر لەوەی باب سەروەری ببێ بە باو، شتێك نەبووە بەنێوی باڵا دەستی پیاو بەسەر ژندا یان بەپێچەوانەوە. لەکۆمەڵگە تیرەییەکاندا، ئافرەتان وەکو خوشك و پیاوان وەکو برا پێکەوە دەژیان. ئەم کۆمەڵگانە لە هەموو بوارە ئابووری و کۆمەڵایەتی و رەگەزییەکاندا لەسەر بناغەی یەکسانی رۆنرابوون. بەم پێیە بەدیار دەکەوێ کە ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە نەبووە. چەوساندنەوەی ئافرەت ئەڵقەیەکە لە ئەڵقەکانی ئەو کۆمەڵگا ستەمکارەی کە دەسەڵاتی گرتە دەست و بوو بەبریکاری کۆمەڵگەی. داك سەروەری. لەحەقیقەتدا "تیۆری خاڵ سەروەری" مۆدێکی تری هەمان "تیۆری مندالّدان"ە و پێویستە لەمەیدانی بزوتنەوەی ئافرەتاندا پووچەڵی هەردوو تیۆرییەکە بێتە سەلماندن.

مەخابن هەندێ ئافرەتانی نووسەری بەتوانای وەك "کیت

میلت"(٥٦) هەرچەندە گاڵتەی بەتیۆری "پێکهاتەی بەدەنی ئافرەت، چارەنووسی دیاری دەکات" دێ، بەڵام ئاوڕی لەو مەسەلەیە نەداوەتەوە کە ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە نەبووە، ئەم کەسایەتییە ناسراوەی جیهانی بزاڤی ئافرەتان، کەوتۆتە ژێر کاریگەری ئەنترۆپۆلۆژیستانی دژ بە قوتابخانەی مێژووەوە و لەکتێبی "سیاسەتی سێکس دا" دەنووسێت: جیهانی سەرەتاکان و جیهانی شارستانیش هەردووکیان جیهانی پیاوانن(٥٨) قەناعەتی وایە کە ئافرەت هەمیشە لە ڕێگەی باب سەروەری و پێشتریش لە ڕێگەی خاڵ سەروەرییەوە چەوسێنراوەتەوە.

مایەی سەرسوڕمانە کە بە خۆی دان بەوەدا دەنێ، کە نازانێ داخۆ کۆمەڵگەی داك سەروەری، لە ڕۆژگارێکدا هەبووە یان نا. فایرستۆن (٥٩) لە کتێبی "دیالیکتیکی سێکس"دا(٦٠) بە شێوەیەکی قوڵتر ئەم هەڵەیەی قبوڵ کردووە و هەمان ئیدیعای پیاو دووبارە دەکاتەوە. بەبۆچوونی ئەو مەسەلەی چەوساندنەوەی ئافرەت زۆر لە مێژووی نوسراو کۆنترە و دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمەکانی سەرەتای دروستبوونی تیرەی بەشەر. ئەو، باوەڕی وایە کە چالاکی بەرهەمهێنان، بەهۆی پێکهاتی بەدەنی ئافرەتەوە لە دەرەوەی دەسەڵاتی ئافرەت بووە. دیارە بەمە نەزانی و بێ ئاگایی خۆی لەمەڕ ئەو بەڵگە

نامانە دەسەلمێنێ کە نیشاندەری کاروکۆششی بەرهەمهێنانی ئافرەتن لە کۆمۆنە سەرەتاییەکاندا. ئەو، باوەڕی وایە کە ئافرەت بەحوکمی پێکهاتەی بەدەنی خۆی هەمیشە لەنێو ڕووداوە نهێنی ئامێزەکاندا لەقە فرتێ دەکات(٦١).

واتا بە نزیکە هەمان بیروبۆچوونی پیاوان دەربارەی سك پڕبوون و زاوزێی ئافرەتان دووبارە دەکاتەوە. هەر لەم پێودانگەوە دەگاتە ئەم ئەنجامەی کە ئافرەت بەحوکمی لاوازی بەدەنی خۆی هەمیشە پشتی بەپیاو بەستووە، جا ئەو پیاوە چ برا یان مێرد یان باب بووبێ.

فایرستۆن، بەتەواوەتی کەوتۆتە کوێرەکوڵانی "تیوری منداڵدانەوە" و بۆچوونەکانی مارکس و ئەنگلز ڕەتدەکاتەوە و دەڵێ : ئەوان تەقریبەن چ شتێکیان لەمەڕ ئافرەت وەکو چینێکی چەوساوە نەدەزانی. بەردەوام دەبێت و دەڵێت: تایبەتمەندێتی زاوزێی ئافرەت بووە هۆی ئەوە کە ئەو هەموو زوڵمەی لێبکرێ، نەك سەقامگیربوونی کتوپڕی سیستەمی باب سەروەری(٦٢). خات فایرستۆن. کە خۆی یەکێکە لەلایەنگرانی ئازادی ئافرەت، لە کۆتاییدا توتی ئاسا، تیۆری دژ بە ئازادی ئافرەتان، ئەو تیۆرییەی کە لە سەر بناغەی "پێکهاتەی بەدەنی ئافرەت چارەنووسی دیاری دەکات" ڕۆنراوە، دووبارە دەکاتەوە. دووبارەی دەکاتەوە بێ ئەوەی وەکو پێویست

لەحەقیقەتەکانی کۆڵیبێتەوە.

مەخابن هێندێ ئافرەتی پسپۆر لە ئەنترۆپۆلۆژیدا، وێڕای ئاگاداراییان و شارەزاییان لەم بوارەدا، کۆمەڵێك هەڵەی لەم بابەتەیان کردووە. ئەوانە لەژێر کاریگەری یان لە ترسی پەیرەوانی تیۆری باڵا دەستی پیاو و ئایدیۆلۆژیای بورژواییدا کە لە بواری ئەنترپۆلۆژیدا جێی خۆی کردۆتەوە، پشتیوانی لە ئەفسانەی نزمبوونی هەمیشەیی ئافرەت دەکەن. پسپۆڕێکی ئەنترۆپۆلۆژی ئینگلیز بە نێوی لوسی میر (٦٣) دەڵێ:

لەسادەترین کۆمەڵگەی پیشەسازیدا، ئافرەت هەرگیز بەتەواوەتی سەربەخۆ نەبوونە و نین. ئافرەت هەمیشە پشتی بەپیاو بەستووە، ئیدی ئەو پیاوە برا یان مێرد یان باب بووبێ(٦٤)، ئەمە بۆچوونێکی توندڕەوانەیە و تەنانەت دەرباەری کۆمەڵگەی داك رەچەڵەکەکانی سەردەمەکانی ئەم دواییانەش راست نییە کە ئافرەت سەربەخۆیی ئابووری و رێزداری کۆمەلایەتی خۆی تێدا پاراستبوو، چ جای سەردەمانی داك سەروەری، کە سەردەستی پیاو وبندەستی ئافرەت بەهیچ جۆرێ بوونی نەبووە.

"کەتلین ئابرل"(٦٥)چاکترین گوتاری رەخنەیی خۆی لەمەڕ کتێبی "خزمایەتی داك رەچەڵەکی"(٦٦) نووسیوە، کە لە ساڵی ١٩٦١ دا بە بۆنەی سەدەمین ساڵڕۆژی ماف دایکەوە

چاپکراوە. بەڵام ئەویش پێی وایە، کە ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە بووە. کەتلین، لەگوتارێکیدا کە لەم دواییانەدا بۆ بزووتنەوەی ئافرەتانی نووسیوە، دەڵێ: دەسەڵاتی پیاو کە بە بەردەوامی ئافرەت دەچەوسێنێتەوە، لەکەڵەکە بوونی ئەو سەرمایەیەوە دێ، کە دەوڵەتان پشتیوانی لێدەکەن، ئەمە بۆچوونێکی مارکسیستییە، بەڵام کەتلین بەرە بەرە رێباز و شێوەی مەتریالزمی مێژوویی فەرامۆش دەکا و دەڵێ:

تەنانەت لەو کۆمەڵانەشدا کە پشتیان بە راووشکار بەستووە وا دێتە بەرچاو کە ئافرەت هەمیشە رۆڵی "رەگەزی پلە دوو"ی پێسپێردرابێ و کەموزۆر پاشکوی پیاو بووە.(٦٧) رەنگە ئەم بۆچوونە دەربارەی هەندێ کۆمەڵگەی پشت بەستووی بەڕاووشکار کە لە سەردەمەکانی ئەم دواییانەدا گۆڕانیان بەسەردا هاتووە، راست بێ، بەڵام دەربارەی کۆمۆنە سەرەتاییە پشت بەستووەکان بەڕاو و دەربارەی سەروبەندی داك سەروەری دروست نییە. بۆ سەلماندنی ئەم مەبەستەش جارێکی دی دەیلێمەوە: راوکردنی پیاو، بەهۆی سەردەستی و زاڵی پیاو بەسەر ئافرەتدا نەبووە، بەڵکو بەهۆی پەیدابوونی مولکایەتی تایبەتی، ئیمتیازاتی چینایەتی و خانەوادەیی باب سەروەرییەوە بوو، کە پایەی ئافرەت هاتە خوارەوە.

((٧))

ئافرەت لە نێوان كاری كۆمەڵایەتی و كاری خانەوادەییدا

ئەم مەسەلەیە دەمانباتەوە سەر ئەو ئەفسانە بێ بنج و بناوانەی كە "ئافرەت رەگەزی پلە دوو"ە، لایەنگرانی ئەم بۆچوونەش جیاوازی كاری ئافرەتانە و كاری پیاوانە چ لە

كۆمۆنە سەرەتاییەكاندا و چ لە كۆمەڵگە شارستانییەكانی ئەوڕۆدا دەكەن بە بەڵگەی سەلماندنی دروستی و راستی بۆچوونەكەیان. بەپێی بانگەشە باوەكان، دابەش كردنی كار لە نێوان پیاو و ئافرەتدا هەمیشە بەمجۆرەی ئەمڕۆكە بووە. واتە سنووری كاری ئافرەت تەنیا لەنێو ماڵ و خێزاندا بووە، بەپێی ئەم بۆچوونە دابەشكردنی كار لەنێوان ئافرەت و پیاودا لە هەوەڵ رۆژەكانی مێژووی تیرەی بەشەرەوە، كوتومت وەكو ئەم دابەشكردنە باوەی ئەمڕۆكە بووە، كاری پیاو لە دەرێی ماڵە وكاری ئافرەت لەنێو ماڵ و خێزاندایە. هەندێ لە ئافرەتانی لایەنگری ئازادی ئافرەت، گلەیی ئەوە دەكەن كە پیاو لەبڕی كاركردنی لە دەرێی ماڵ، كرێ و هەقدەست وەردەگرێ، بەڵام ئافرەت لەبڕی كاركردنی لە ماڵەوە، چ كرێ و هەقدەستێك وەرناگرێ. بەڵام بێدادییەكە لەمەش هێوەتر دەڕوات، چونكە ئافرەتی پابەندی ماڵ، لەچوارچێوەی حەساری ماڵدا و لە ئاكامی ئەنجامدانی سوكە كاری گەوجانەی بەردەوامی نێوماڵدا دووچاری نەزۆكی ئەقڵی و رۆشنبیرییش دەبێ.ئاشكرایە كاری كۆمەڵایەتی جۆرە سەربەخۆییەكی ئابووری بەمرۆڤ دەبەخشێت، لێ مەخابن ئافرەت لەو جۆرە كارە كۆمەڵایەتییانە بێبەش كراون و ئەو جۆرە كارانە تەنیا بۆ پیاو تەرخان كراون. شوكردن و خێزان دروست كردن بە

چاکترین پیشەی ژنی ژنانە حسێب دەکرێ، گەلێ یاسای کۆنەپەرستانەی وەك قەدەغە کردنی لەباربردنی منداڵ و مەنع کردن، بێ گوێدان بەخواستی ژن، ژن ناچار دەکات بەبێ ویستی خۆی ببێ بە خاوەن منداڵ، هەروەها نەبوونی بەخێوگەی منداڵان، ژن ناچار دەکات بەتەنێ ئەرکی گرانی پەروەردەکردنی منداڵ دەستۆ بگرێ.

بەپێی بڕیارەکانی کلێسا و داکۆکی کاران لە سیستەمی باو، مەسەلەی ماڵ و خێزان بنکەیەکی جاویدانییە و جێی راستەقینەی ژنە،

بۆیە ژنی ژنانە لەسەریێتی لەوێدا خزمەتی مێرد و منداڵی خۆی بکات. بەڵام هەرگیز ئەمە دروست نییە بێین غەریزەی زاوزێ وەکو پرۆسەیەکی سروشتی لەگەڵ مەسەلەی دامەزراندنی خێزان وەکو بنکەیەکی بەشەری بەیەك شت حسێب بکەین، راستە ژنان ئەرکی هەمیشەیی مانی تیرەی بەشەریان لە ئەستۆدا بووە و لە ئەستۆدایە، بەڵام هەرگیز لە هەموو قۆناغێکی بەشەریەتدا بەوە مەحکوم نەبوون کە لە چوارچێوەی بنکەیەکدا بەنێوی خێزانەوە بژین و لە خزمەتی مێرد و خێزان دابن. بەکورتی "خێزانی جاویدانی"(٦٨) خۆی لەخۆیدا هەوڵدانێکە بۆ سەلماندنی دروستی "تیۆری منداڵدان" و سوك تەماشا کردنی ئافرەت.

یەکەمین دابەشکردنی کار لە نێوان ئافرەت و پیاودا، بەپێچەوانەی ئەمڕۆوە، بریتی نەبووە لەوەی کە پیاو کاری دەرێی ماڵ دەستۆ بگرێ و ئافرەت تەنیا کاری ناو ماڵ وەستۆ بگرێ، بەڵکو هەر یەکێك لەم دوو رەگەزە، بەتایبەتی لەکۆمۆنە سەرەتاییەکاندا کاری کۆمەڵایەتی خۆیان ئەنجامداوە. ئەم دابەشکردنی کارە، دابەشەکردنێکی عەمەلی بووە، چونکە سیستەمی بەرهەمهێنانی هاوبەش، دەقا و دەق لەگەڵ پەروەردە و بەخێو کردنی دەستەجەمی منداڵاندا گونجاو بووە. کیژان لەلایەن ژنانی سەرەوە ئامادە و پەروەردە دەکران تا ئەرکی ئایندەی خۆ فێرببن، کوڕانیش لە تەمەنێکی تایبەتیدا بە پیاوانی کامڵ دەسپێردران تا ئەرکەکانی ئایندەیان فێر بکەن. پەروەردە و بەخێو کردنی منداڵ کارێکی کۆمەڵایەتی بووە و پیاو و ژن بەشێوەی یەکسان بەشدارییان تێدا کردووە. بەڵام لەگەڵ ئاوابوونی ئەستێرەی دەسەڵاتی کۆمەڵگەی داك سەروەری و نەمانی یەکسانی ماف لە نێوان ئافرەت و پیاودا ئیدی ئافرەت لەکارە کۆمەڵایەتییەکان دوور خرایەوە و ئەرکی کارەکرێتی لەنێو چوار دیواری ماڵدا پێسپێردرا، تا لە ئەنجامدا پیاو بەهۆی ئەم جۆرە کار دابەشکردنەوە، دەسەڵاتی تەواوی وەرگرت. مێژوو نووسان ئەوەیان ساغ کردۆتەوە کە لەگەڵ پەیدابوونی ئابوورییەکی تازەی پشت بەستوو بەکشتوکاڵ و

مالآت بەخێوكردندا، جۆرە دابەشكردنێكی تازەی كار هاتە ئاراوە و جێگەی دابەشكردنە كۆنەكەی كاری نێوان هەردوو رەگەزی ئافرەت و پیاوی گرتەوە. بۆ وێنە مالآت بەخێوكردن لە كشتوكاڵ جیا بووەوە، كان دەرهێنان، بیناكردن، كەشتی سازی، چنینكاری، سواڵەتسازی و گەلێك پیشەی دی لایەنی پسپۆریتیان پەیداكرد. هاوكات لەگەڵ ئەم كار دابەشكردنەی بواری پیشە جۆراوجۆرەكاندا، زۆر پسپۆریی تازە لە بواری رۆشنبیریدا گەشەی كرد، ئیدی لە كەشیشییەوە بیگرە تا دەگاتە شاعیری و زانایی و هونەرمەندی، هاتنە ئاراوە. لەم گۆڕانكاریانەوە ئیدی رۆڵی ئافرەت و پیاو بەتەواوەتی گۆڕا و لەگەڵ پەرەسەندنی ئەم جۆرە كار دابەشكردنەدا، بەڕێوەبردنی كارەكانی پتربەلای پیاودا كەوتەوە و لە ئەنجامدا بەتەواوەتی كەوتە دەستی پیاوان. ژنان بەتۆبزی لەچالاكییە كۆمەڵایەتی و رۆشنبیرییەكان دوورخرانەوە و خزێنرانە نێو چوار دیواری ماڵەوە و لەگەڵ پەرەسەندنی دەسەڵاتی دەوڵەت و كڵێسادا، ژنان بەوە راهێنران كە ئەوپەڕی سنووری ژیانیان چوار دیواری ماڵە و باشترین ژنیش ئەوانەن كە بێ چ گلە و گازندەیەك خزمەتی مێرد و خێزانی خۆ دەكەن. بەمە پایەی ژن هاتە خوارێ و پایەی پیاو بەرز بووەوە، هەر بەهۆی ئەمەوە ژنان نەك هەر لەكاروباری كۆمەڵایەتیدا شوێنی خۆیان لەدەستدا،

بەڵكو منداڵ پەروەردەكردنیش كە جاران هاوبەش بوو لە نێو ژن و پیاودا، بوو بەپیشەی بێ چەندوچۆنی ئافرەت.

شتێكی بەڵگە نەویستە، ژنانی چینە رەنجبەرەكان، هەمیشە كاریان كردووە لە قۆناغی كشتوكاڵیدا، لە كێڵگەكاندا كاریان كردووە، لەماڵەوە كاری دەستییان ئەنجامداوە، منداڵیان بەخێو كردووە، بەڵام هەموو ئەم كارانەیان لە پێناوی مێرد و خێزاندا بووە، بەهیچ جۆرێ لەكاری كۆمەڵایەتی كۆمۆنە سەرەتاییە هاوبەشەكان نەچووە، بەشێوەیەكی گشتی بەشداریكردن لەكاری كۆمەلایەتیدا مایەی گەشەكردنی بەدەنی و فیكری بووە، جا مەحروم كردنی ئافرەت لەكاری كۆمەلایەتی و گۆشەگیری و راپەڕاندنی كاری نێو چواردیواری ماڵەوە، بوەتە هۆی سستی بەدەنی و كەم فیكری ژنان.

بەكورتی، دابەشكردنی كار لە نێو هەردوو رەگەزی نێر و مێ هەرگیز، هەمیشە بەمجۆرە نەبووە.

دابەشكردنی كار لەسایەی دەسەڵاتی پیاودا كە راستەوخۆ پەیوەست بووە بەپەیدابوونی كۆمەڵگەی چینایەتی و موڵكایەتی تایبەتی و خێزانی "باب سەروەری" یەوە، بەڵگەی دەستدرێژی پیاوە بۆ سەر مافی ئافرەت، بەتایبەتی لە رۆژگاری ئەمڕۆدا كە كاركردن لە مەزارا و كێڵگە خانەوادەییەكاندا لەبەین چووە و رۆڵی خێزان بووە بەرۆڵی بنكەیەكی ئیستیهلاكی

لەسەر دەمی شارنیشیدا.

رەتکردنەوەی ئەو ئەفسانە بێ بنج و بناوانەی کە بۆتە هۆی ئەوەی ئافرەت پەیرەوی "تیۆری مندالّدان" و "خێزانی جاویدانی"و.... بکەن، تەنیا لەبەرخاتری راستکردنەوەی هەڵەی چەند زانا و مێژوونووسێك نییە. بەڵکو پتر لەبەر ئەوەیە کە کاریگەرییەکی گەورەی لەبزووتنەوەی ئازادی ئافرەتدا دەبێت، ئەم هەنجەتەش کە پێکهاتەی بەدەنی ئافرەت هۆی هاتنە خوارەوەی پایەی ئافرەتە لە کۆمەڵگەی ئەمڕۆدا، خۆی لە خۆیدا، جۆرە پەردەپۆشییەکە بۆ درێژەپێدانی دەسەڵاتی پیاو بەسەر ئافرەتدا. ئەگەر پوچەڵی ئەم هەنجەتە بێتە سەلماندن، ئەوا پێگەی زاڵی پیاو، کە لەسەر بناغەی ئەو جۆرە هەنجەتانە رۆنراوە هەرەس دێنێ. ئەگەر لە باری سەرنجە سروشتییەکەوە بڕوانینە ئافرەت و پیاو، ئەوا هیچ جۆرە بێ تواناییەکی بەدەنی لە ئافرەتدا نییە، ئافرەت لە کۆمۆنە سەرەتاییەکانی بەر لە پەیدا بوونی چینە کۆمەڵایەتییەکاندا هەرگیز بەهۆی زاوزێوە پایەی کۆمەڵایەتی نەهاتۆتە خوارێ. بەڵکو بە پێچەوانەوە، بەهۆی کاری دوو لایەنەی زاوزێ و بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتییەوە ئەوپەڕی رێزی لێنراوە. بۆیە پێگەی کۆمەلایەتی ئافرەت لە کۆمەڵگەدا، بەپێی هەلومەرجی مێژوویی پەیدا بووە و گۆڕانی بەسەردا هاتووە. ئەو

گۆڕانکارییە گەورەیەی کە بووە هۆی نەمانی کۆمەڵگەی داك سەروەری هاوبەش، کردییە کارێك کە پایەی ئافرەت بێتە خوارێ. هاوکات لەگەڵ سەرهەڵدانی کۆمەڵگەی چینایەتی باب سەروەریدا، ئیدی پێکهاتەی بەدەنی ئافرەت کرا بە هەنجەتێکی ئایدۆلۆژی، بۆ درێژە پێدانی بێبەشکردنی ئافرەت لە ژیانی کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و هێشتنەوەی لەپایەی کارەکەرێتیدا. ئافرەتان تەنیا بەدەست نیشانکردنی ئەم مەسەلەیە دەتوانن سەرەداوەکانی ئەو زوڵمەی ئەوڕۆ لێیان دەکرێت، ببەنە سەر بنج و بناوانی سیستەمی سەرمایەداری، تا ئەو کاتەی ئافرەت بەو هەنجەتە گەوج بکرێ، کە گوایە سروشت–نەك کۆمەڵ– فاکتەری پاشکەوتنی ئافرەتە، ئەوا ئێمەی ئافرەت لە بواری ئازادیخوازی خۆماندا، شکست دێنین، لە خۆپیشاندانێکی ئەم دواییانەی ئافرەتاندا، لە ئەمریکا ئەم دروشمە هەڵگیرابوو:"پێکهاتەی بەدەنی، چارەنووسی ئافرەت دیاری ناکات" دەبێ ئەمە ببێ بە دروشمی بزاڤی ئازادیخوازی ئافرەتان.

ژێدەر:

١- آیا سرنوشت زن را، ساختمان بدنی او تعیین میکند؟ از ئیفلین رىید.

ژێدەر و پەراوێزەکان:

١. Engels

٢. Sexist

٣. patraiarchal

٤. LobourTheory

٥. Seher WoodWashBurn

٦. WilliamHowells

٧. Kenneth Oaktey

٨. V.GoldenChilde

٩. بڕوانە گۆڤاری "سانتیفیك ئەمریكەن" سیبتامبەری ١٩٦٠

١٠. بڕوانە كتێبی "چ رووداویك لە مێژوودا رووی دا"ل٢٧.

١١. AdamsonHoebel

١٢. بڕوانە كتێبی "مرۆڤ لە كۆمەڵگای سەرەتاییدا"ل٩٣.

١٣. بڕوانە كتێبی "پەراوێزێكی رەخنەیی لە ئابووری سیاسی"ل٢٧٩.

١٤. بڕوانە كتێبی "وەڵامی مەیمونی رووت"ئێڤلین رىید.

١٥. MarshallSahlins

١٦. بڕوانە گۆڤاری "سانتفیك ئەمریكەن"ساڵی ٩٦٠ ل٧٧

١٧. Uterus Theory،

١٨. PenisTheory

١٩. SirSallyZucherman

٢٠. بڕوانە كتێبی "ژیانی كۆمەلایەتی مەیموونەكان و مەیمونانی بێ كلك"ل٦٩

٢١. RobrtArdery

٢٢. بڕوانە کتێبی "نەسلی ئەفریقیا"ل١٢٥

٢٣. RobertBriffault

٢٤. بڕوانە کتێبی "ئەفسانەی سوکی ژن" ئیڤیلین رييد.

٢٥- henryw. Nissen

٢٦. بڕوانە گۆڤاری "سانتیفیك ئەمریکەن" ساڵی ١٩٦٠.

٢٧. کتێبی "دایکان"ل١١٨

٢٨. GrahamClark

٢٩. بڕوانە کتێبی "لە برایەتییەوە بۆ شارستانی"ل٨

٣٠. ElamanR.Service

٣١. بڕوانە کتێبی "رێکخراوی کۆمەڵگای سەرەتایی"ل٣٩

*Matrilineal

٣٢. Avuculate

٣٣. Morgan

٣٤. Pairingfamilies

٣٥. Malinowski

٣٦. Trobriand

** بڕوانە کتێبی "ژیانی سێکسی کێویان"ل٣.

٣٧. Tama

٣٨. بڕوانە کتێبی "ژیانی سێکسی کێویان"ل٤

٣٩. Duality

٤٠. Patrilineal

٤١. SidneyHartland

٤٢. بڕوانە کتێبی "کۆمەڵگای سەرەتایی"ل٣٤

٤٣. Spancer

٤٤. Gillen

٤٥. تیرە خۆماڵییەکانی ئوسترالیای ناوەندی ل٥٩١ ٦٩١

٤٦.بڕوانە کتێبی "دایکان" ل٣٣٨-٣٣٩

٤٧. j.lafitau

٤٨. بڕوانە کتێبی "دایکان"ل٣١٦

٤٩.AlexanderGold5oIrouois

٥١.بڕوانە کتێبی "مرۆڤناسی" ل٣٦٥ Goodpeter

٥٢-Clinton

٥٣.بڕوانە کتێبی "دایکان" ل٣١٦-٣١٧

٥٤.RockHill

٥٥. بڕوانە کتێبی "دایکان"ل٣٢٧

٥٦.KateMillet

٥٧.SexualPoletics

٥٨.بڕوانە کتێبی "سیاسەتی سێکسی"ل٤٦

٥٩.ShulamithFirestone

٦٠.TheDialecticOfSex

٦١.هەمان سەرچاوە، ل٨٤

٦٢.هەمان سەرچاوە.ل٨٣

٦٣.LucvMair

٦٤.بڕوانە کتێبی "پێشەکییەك بۆ مرۆڤناسی کۆمەڵایەتی"ل٨٣

٦٥.KathleenAberle

٦٦.MatrilinealKinShip

٦٧.بڕوانە کتێبی "لە خوارێ بۆ سەرێ"ساڵی ١٩٧١

٦٨.EternalFamily

ژیان نامەی نووسەر

حەمە کەریم عارف

- کەرکوکییە و لە ساڵی ١٩٥١دا لەدایك بووە.
- لە ساڵی ١٩٧٥ کۆلیژی ئەدەبیاتی بەغدای تەواو کردووە.
- یەکەم بەرهەمی شیعرێکە بەناوی (هەڵبەستێکی هەتیو کەوتوو) کە لە ژمارە (١٧٠) ڕۆژنامەی هاوکاری ساڵی ١٩٧٣ بڵاوبووەتەوە.
- لە ساڵی ١٩٧٦ەوە بە بەردەوامی نووسین و بەرهەمی ئەدەبی بڵاو دەکاتەوە.

- سەرنووسەر یان بەڕێوەبەری نووسین یان سکرتێری نووسین یان ئەندامی دەستەی نووسەرانی ئەم گۆڤار و بڵاوکراوانە بووە: گۆڤاری گزنگی نووسەرانی کەرکووك، نووسەری کوردستان، کەلتوور، نووسەری کورد، گوڵانی عەرەبی، ئاڵای ئازادی تا ژمارە ٢٢٢٠٠، گۆڤاری نەوشەفەق.
- جگە لە ناوی خۆی، بە تایبەتی لە گۆڤاری گزنگی نووسەرانی کەرکووك، نووسەری کوردستان، کەلتوور، ڕۆژنامەی ئاڵای ئازادی تا ژ: ٢٢٢ بەناوی گۆڤەند، زنار، سیپان، پاکزاد، محەمەدی حاجی، سیروان عەلی، دیدار هەمەوەندی، هێژا، ح. ع بەرهەمی بڵاو کردۆتەوە.
- جگە لە پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتیی قوتابیانی کوردستان ئیدی ئەندامی هیچ حیزب و ڕێکخراوێکی سیاسی نەبووە، لە ساڵی ١٩٧٤ – ١٩٧٥دا پێشمەرگەی شۆڕشی ئەیلول بووە، لە هەشتاکاندا بۆ ماوەی نۆ ساڵ، بێ وابەستەگی حیزبی، پێشمەرگە بووە و وەکو بەشدارییەکی مەیدانی و ویژدانی لە خەباتی ڕەوای نەتەوەی کوردا شانازی پێوە دەکات و منەت بەسەر کەسدا ناکات، چونکە باوەڕی وایە کە ڕۆڵەی میللەتی مەزڵوم مەحکومە بە پێشمەرگایەتی.
- لە هەشتاکانەوە تا ئێستا ڕاستەوخۆ سەرپەرشتی و سەرۆکایەتی لقی کەرکووکی یەکێتیی نووسەرانی کوردی کردووە.
- زۆر بەرهەم و کتێبی چاپ و بڵاو کردۆتەوە، لێ زۆربەی هەرە زۆریان، بە تایبەتی ئەوانە لە چیادا چاپ بوون بە نوسخەی هێندە کەم بڵاو بوونەتەوە، لە نرخی نەبوو دان و هەر ئەوەندەیە کە لە فەوتان ڕزگار بوون. هەندێك لە وانە:

١- تیرۆژ، کۆ چیرۆك، چاپی یەکەم ١٩٧٩

٢- کۆچی سوور، ڕۆمان، چاپی یەکەم ١٩٨٨

٣- بەیداخ، چیرۆك، ١٩٨٨

٤- داوەتی کۆچەرییان، کۆ چیرۆك چاپی دووەم ٢٠٠٥

٥- له خۆ بێگانه بوون، کۆمەڵه چیرۆك، چاپی یەکەم (١٩٩٩) دەزگای گوڵان

٦- کوچ سرخ، کۆ چیرۆك، به فارسی، وەرگێڕان چاپی یەکەم ١٩٨٧ شاخ

٧- نینا، رۆمان، سابت رەحمان، دوو چاپ، شاخ، شار ٢٠٠٢

٨- نامۆ، رۆمان، ئەلبێر کامۆ، دوو چاپ، شاخ، شار ٢٠٠٣ دەزگای ئاراس

٩- رێبەر، رۆمان، مەهدی حسین، یەك چاپ (شاخ)

١٠- شکست، رۆمان، ئەلکساندەر فەدایەف، چاپی شاخ (راه کارگر)

١١ – هاوماڵەکان، رۆمان، ئەحمەد مەحمود، دوو چاپ، شاخ، شار ٢٠٠٠ گوڵان

١٢- بێناسنامەکان، رۆمان، عەزیز نەسین، ٣ چاپ شاخ، شار ٢٠٠٣

١٣- قوربانی، رۆمان، هیرب میدۆ، چاپی یەکەم ٢٠٠٤ دەزگای شەفەق

١٤- دووره ولات، رۆمان ع. ڤاسموف، چاپی یەکەم٢٠٠٠ دەزگای گوڵان

١٥- ئازادی یا مەرگ، رۆمان، کازانتزاکیس، چاپی یەکەم ٢٠٠٣ کتێبخانەی سۆران

١٦- چیرۆکەکانی سەمەدی بیهرەنگی، دوو چاپ، شاخ، شار ٢٠٠٤ کتێبخانەی سۆران هەولێر

١٧- ئامانجی ئەدەبیات. م. گۆرکی، چاپی شاخ ١٩٨٥

١٨- دلێریی خۆراگرتن، ئەشرەف دەهقانی، چاپی شاخ

١٩- مەسەلەی کورد له عێراقدا، عزیز شەریف

٢٠- مێژووی رەگ و رەچەڵەکی کورد، ئیحسان نوری پاشا، یەك چاپ

٢١- خەباتی چەکداری هەم تاکتیکه هەم ستراتیژ، مەسعودی ئەحمەد زاده، چاپی شاخ

٢٢- کورد گەلی له خشتەبراوی غەدر لێکراو، د. کوینتەر دیشنەر، چاپی شێیەم ٢٠٠٤ دەزگای ئاراس

٢٣- له مەهابادی خوێناوییەوه بۆ کەنارێن ئاراس، نەجەف قولی پسییان

٢٤- گوزارشتی مۆسیقا، د. فۆاد زەکەریا.

٢٥- دەربارەی شیعر و شاعیری، رەزا بەراهەنی.

٢٦- ڤنسنت ڤان گوگ، شانۆنامە، باول ئایز لەر

٢٧- به دوعا شاعیرەکان، شانۆنامە، جەلیل قەیسی (گزنگ ژ:١٢)

٢٨- جولەکەکەی ماڵتا، شانۆنامە، مالرۆ.

٢٩- دادپەروەران، شانۆنامە، ئەلبێر کامۆ.

٣٠-بەد حاڵی بوون، شانۆنامە، ئەلبێر کامۆ.

٣١- چاو به چاو، شانۆنامە، گەوهەر مراد (غولام حسەینی ساعیدی)

٣٢- ریچاردی سێیەم، شانۆنامە، شەکسپیر.

٣٣- گەمەی پاشا و وەزیر، شانۆنامە، عەبدوڵلائەلبوسێری.

٣٤- کورد له ئەنسکلۆپیدیای ئیسلام دا، چاپی یەکەم ١٩٩٨ وەزارەتی رۆشنبیری.

٣٥- هونەر و ژیانی کۆمەلایەتی، پلیخانۆڤ، چاپی یەکەم ٢٠٠٥ دەزگای موکریانی

٣٦- پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت، ئیڤلین ریید.

٣٧- لێکدانەوەیەك له مەڕ نامۆ، لویس ریی.

٣٨- منداڵه دارینه، چیرۆکی درێژ بۆ منداڵان.

٣٩- فاشیزم چیی؟ کۆمەڵه چیرۆك بۆ منداڵان، یەلماز گونای

٤٠- شوانه بچکۆلەکە، چیرۆکێکی درێژی چینی یه بۆ منداڵان

٤١- زارۆکستان (چوار شانۆنامه بۆ مناڵان)

٤٢- له گەنجینەی حیکایەتی تورکمانییەوه.

٤٣- کۆمەڵێك ئەفسانەی جیهانی (٢٣ ئەفسانه)

٤٤- زنده خەون، کۆمەڵه چیرۆکی چیخوف، چاپی یەکەم (٢٠٠١) دەزگای موکریانی

٤٥- ئەفسانەێن گریکی و رۆمانی، چاپی یەکەم (٢٠٠٤) کتێبخانەی سۆران، هەولێر

٤٦- جیٚ پیٚ، کۆمەڵێك چیرۆکی فارسی چیرۆکنووسان:(سادقی هیدایەت، جەلال ئال ئەحمەد، بوزرگی عەلەوی، سادقی چوبەك، مەنسوری یاقوتی)

٤٧- چیرۆکستان، کۆمەڵێك دەق و رەخنه، چاپی یەکەم ٢٠٠٥ نووسەرانی کەرکووك

٤٨- چۆنیەتی فێر بوونی زمانی فارسی، چاپی یەکەم (٢٠٠٠) حەمه کەریم عارف

٤٩- گۆڤەند و زنار (فەرهەنگی فارسی – کوردی) حەمه کەریم عارف

٥٠- پەلکه رەنگینه، حەمه کەریم عارف، چاپی یەکەم (٢٠٠٤) وەزارەتی رۆشنبیری

٥١- کۆمەڵێك چیرۆکی بێگانه

٥٢– چزیشفسکی، فەیلەسوف و زانای گەورەی میللەتی روس

٥٣– چایکۆ فسکی، ژیان و بەرهەمی.

٥٤– ئیدگار ئالین پۆ، ژیان و بەرهەمی.

٥٥– جاك لەندەن، ژیان و بەرهەمی

٥٦– گوگول، نووسەری ریالیست

٥٧– یەڵماز گونای، ژیان و بەرهەمی

٥٨– سادقی هیدایەت، ژیان و بەرهەمی

٥٩– خافرو غ لە شیعر دەدویٚ، ژیان و بەرهەمی

٦٠– ڕێبازە هونەرییەکانی جیهان

٦١– ریالیزم و دژە ریالیزم لە ئەدەبیات دا، چاپی یەکەم (٢٠٠٤) دەزگای سپیرێز

٦٢– راگەیاندن لە پەراوێزی دەسەڵاتدا (بە شەریکی) چاپی یەکەم (٢٠٠١) دەزگای گوڵان

٦٣– راگەیاندن لە نێوان حەقیقەت بێژی و عەوام خەڵەتێنی دا، حەمە کەریم عارف

٦٤– دیدار و دەق و رەخنە.

٦٥– دیداری چیرۆکڤانی.

٦٦– قوتابخانە ئەدەبییەکان، رەزا سەید حسەینی.

٦٧– ناودارانی ئەدەب، حەمە کەریم عارف

٦٨– هەزار تۆپی شیعری نوێخوازی و چەند باسێکی دی، حەمە کەریم عارف.

٦٩– کورد لە سەدەی نۆزدە و بیست دا، کریس کۆچرا، چاپی یەکەم ٢٠٠٣ کتێبخانەی سۆران

* لە راپەڕینەوە تا نهوو چالاکانە بەشداری بزاڤی ئەدەبی و رۆشنبیریی کوردی دەکات و بەرهەمی هەمە جۆر (نووسین و ئامادە کردن و وەرگێڕان) بلاو دەکاتەوە..

* ئەو بەرهەمانە و زۆری دیکەی ئامادەن بۆ چاپ و چاپکردنەوە و هەر کەس و گروپ و لایەن و دەزگایەك تەماحی بلاو کردنەوەی هەبن، ئامادەیە بە خۆڕایی پێشکەشیان بکات و...

ئەو کتێب و بڵاوکراوانەی لقی کەرکووکی یەکێتی نووسەرانی کورد پاش کۆنفرانسی ئازادی بەچاپی گەیاندوون جگە لە گۆڤاری گزنگ کە بەردەوام مانگانە دەردەچێت.

١– چیرۆکستان	دەق و رەخنە	حەمە کەریم عارف
٢– کرکوك والتگهیر العرقی	دیکۆمێنت	و: رەعد بابان
٣– مانیفێستەکانی پووچی	هۆزان	مەهدی زریان
٤– شیعری هەڵبژاردە بۆ منالّ و گەورە	هۆزان	لەتیف هەڵمەت
٥– بەرەو شێت بوون	هۆزان	عومەر سەیدە
٦– دلۆپە	هۆزان	یوسف لەتیف
٧– ماچ	کۆمەڵە دەق	بەکر دەروێش
٨– چاوبڕکێی سەر زورگەکان	چیرۆك	حەمە سەعید زەنگنە
٩– داوەتی کۆچەریان	چیرۆك	حەمە کەریم عارف
١٠– ناسنامەی دەق	رەخنە و لێکۆڵینەوە	د. فوئاد رەشید

٢٦– داستانا لێدانا گازخانا کەرکوك ل سالا ١٩٦٩	داستان	وەصفی حسن ردێنی
٢٧– دار زەیتوون	چیرۆك	فەیسەڵ تاهیر هەمەوەندی
٢٨– یاریزانی شەترەنج	رۆمان	و: محەمەد سابیر مەحموود
٢٩– ئەو وشانەی درِ بە تاریکە شەو دەدەن	وتار	لەتیف هەڵمەت
٣٠– یوونس ئەمرە خۆشەویستیی خاك و مرۆ	هۆزان	و: ئەحمەد تاقانە
٣١– کوردو ڕەگەزی ئاری	لێکۆڵینەوە	مەلا جەمیل رۆژبەیانی
٣٢– هجرە الگائر الازرق	شعر	عباس عسکر
٣٣– دەروازەیەکی مێژوویی بۆ مافەکانی مرۆڤ	لێکۆڵینەوە	کامەران تاهیر
٣٤– ئەشکەوتی خوێن	رۆمان	سالار ئیسماعیل سەمین
٣٥– مەرگی نووسەرو چەند باسێکی دیکەی ئەدەبی–رۆشنبیری	ئەدەبیات و رۆشنبیری	حەمە کەریم عارف
٣٦– منداڵێك بووم لە کوردستان	چیرۆك	و: عومەر عەلی شەریف
٣٧– خۆشنووسانی کورد		

٥٥– کوردو چەند بابەتێکی مێژووی	لێکۆڵێنەوە	هاشم عاسی کاکەیی
٥٦– کەرکوك : شاری قەڵاو ئاگرو خوێن	لێکۆڵینەوە	عەلی مەحمود محەمەد
٥٧– گەشتێك لەنێوان مانگو دەریادا	شانۆگەری	د . عەبدولکەریم حاجی محەمەد
٥٨– شەوە خوێناویەکەی ژوورسەری دایکم	کورتە چیرۆك	محەمەد حسێن
٥٩– ئە ثیري	لێکۆڵینەوە	د. ئیسماعیل ئیبراهیم سەعید
٦٠– مقام و مۆزیکی فۆلکلۆری کوردی سەلاح داودە وەك نموونەیەك	لێکۆڵینەوە	هەردەوێڵ کەکەیی
٦١– رۆبن هوود	چیرۆك	و: زنار محمد
٦٢– دیوارێك وسێ نیگار	هۆنراوە	عباس عەسکەر
٦٣– جەنگ و نێوانەکان	کۆمەڵە وتار	سمکۆ محەمەد
٦٤– بەرتەوازەکانی ئێرە و ئەوێکانی ڕەوان	رۆمان	عبدولا سەراج
٦٥– گۆڵە مۆرەکان	چیرۆك یۆمنالآن	و/ عبدولا سلیمان (مەشخەڵ)
٦٦– تەمەنی مرۆڤ	چیرۆك	و/ سەلاح سالح مەجید
٦٧– پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت	لێکۆڵینەوە	و/ حمە کەریم عارف

یەکێتیی نووسەرانی کورد

یەکێتیی نووسەرانی کورد